БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1959
МАЙ
14
ЧЕТВЕРГ
№ 96 (4324)

Өртээ 20 коп.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

В. И. Ленинниң «Материализм болгаш эмпириокритицизм» деп ажылынга холбаштырган эртем конференциязы (1 арын).

Украин ССР-ге Ленин орденин тывысканы (1 арын).

Тарылгага бедик темп, эки шынар дээш (1 арын).

Школаларның ажылынга чаа үе-чада (1 арын).

Гектар бүрүзүнден 300 центнерден кужу эвес ногаан масса дээш (2 арын).

Шаңналды тывыскан (3 арын).

П. Горелов.—Хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын экижидер (3 арын).

П. Дудинский.—ССРЭ-ниң чеди чыл планы болгаш социализм чурттарының экономиктиг кады ажылдажылгазы (3—4 арыннар).

Совет дайынчыларның — хостакчыларның алдары дээш (4 арын).

Англи-совет найырал ниитилелиниң конференциязы (4 арын).

Америк солуннар даштыкы херектер министрлериниң Женевада чөвүлел хуралының дугайында (4 арын).

Делегейниң Канндa 12-ги кинофестивалында (4 арын).

Партия организациязы болгаш чоннуң чаагай амыдыралы

Ажылчы чоннуң материал-культурлуг амыдыралының деңнелин ам-даа бедидер, чаагай чуртталга амыдыралын улам-на байлакшылар талазы-биле партия болгаш чазак ада ёзунуң улуг кичээнгейин салып келген. Бистиң улус коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунун калбартып эгелээн, ылаңгыя амгы үеде совет кижи дугайында айтырыг партия, совет организацияларның, бүгү хөй-ниитиниң хүн бүрү ажылының улам-на төвүнде салдынып турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ол улуг дузаламчызынга, үнелеп четпес сагыш салышкынынга даянмышаан, колхозчу араттарның культурлуг чуртталга-амыдыралын улам чаагайжыдар хемчеглер дугайында СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалы улуг ужур-дузалыг болганын демдеглээри чугула. «Эң эки арыг-шевер суур дээш, колхозчу-кооперация кежигүннериниң үлегерлиг чуртталга бажыңнары дээш» социалистиг чарыш областа калбарган, көдээниң ажыл-ишчилерин ол улам сорук кирип турар.

Пленумнуң доктаалын амыдыралга боттандырбышаан, Чөөн-Хемчик районнуң партия, совет организациялары, бүгү хөй-ниитизи кыска үениң иштинде биче эвес көргүзүглерлиг болган. Колхозчу араттарны чуртталга бажыңнары-биле хандырар айтырыгны район бүрүн шиитпирлээн, амгы кичээнгейни амыдыралдың культуразын бедидеринче кол угландырып турар.

Районнуң шупту колхозтарында культура одаглары бар: 9 көдээ клубтар, 1 автоклуб, 7 библиотекалар, 1 культура бажыңы, 1 кинотеатр, 10 кинотуруштары, элээн каш көжер кинолар, 5 кызыл булуңнар ажылдап турар. Ол ышкаш 11 уруглар яслилери, колхоз бүрүзүнде 3—4 оруннарлыг божудулга бажыңнары, ниитиниң чемненилге черлери, электри станциязы болгаш радио бердири ажылдап турар.

Чөөн-Хемчиктиң «Искра», Чаа-Хөлдүң Ленин аттыг, Өвүрнүң «Коммунизмче орук», Бай-Тайганың «Мурнакчы», Тожунуң «Май бири», Тес-Хемниң «Чодураа», Баа-Хемниң «Тиилелге» болгаш Эрзинниң «Коммунизмче орук» колхозтарының суурлары үлегерлиг калбарып турар. Колхозчу-кооперация кежигүннериниң чуртталга-амыдыралын улам чаагайжыдары дээш партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалынга холбаштыр чорудуп турар.

Бо талазы-биле ажыл чамдык черлерде дыка хожудап турарын база айтыр херек. Маңаа Барыын-Хемчик районда байдалы чижек көргүзүп болур. Эрткен чылдың тудуг планын район чүгле 55 хуу күүсеткен. СЭКП обкомунуң V пленуму болганындан бээр ында чүгле 19 чуртталга бажыңнары немей туттунган. Амга чедир 690 ажыт өреге кидис өглерде хевээр, а бар бажыңнарның шынары багай. Дыка хөй чуртталга бажыңнарының крышазы, кладовказы, печкалары чок, соңгалары чаңгыс каът, ажыглалда бажың чаны участоктары, кудуктары чок болгулаар.

Районнуң дээрге санап турары «Большевик» колхозта безин 89 өреге (ооң иштинде 32 малчыннар) чуртталга бажыңнары-биле хандыртынмаан. Суурнуң арыг-шевери багай, ниитиниң чемненилге черлери, парикмахерская, гостиница чок, чуртталганың дыка хөй бажыңнары крышалаттынмаан, кладовка чок 210, печкалары салдынмаан 250 бажыңнар бар.

Колхозчу араттарның культурлуг чуртталга амыдыралын чаагайжыдар хемчеглер талазы-биле ол чугула ажылдың районда шак ындыг багай тургустунганының чылдагааны удуртулганың кошкаанда. «Эң эки арыг-шевер суур дээш, колхозчу-кооперация кежигүннериниң үлегерлиг чуртталга бажыңы дээш» социалистиг чарышты СЭКП райкому болгаш райкүүском четпес удурткан. Районнуң чамдык албан организация черлериниң коллективтери шефке алган колхозтарынче кичээнгей салбайн, колхозчулар ортузунга масса-политиктиг кижизидилге ажылын организаставайн турар.

Бүгү тала-биле көрүштүг колхозчу суурлар дээш, колхозчу-кооперация кежигүннериниң эки чуртталга бажыңнары дээш чарыш ам-даа ёзулуг үре-түңнелдиг калбарбайн турарын СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш облкүүском чоокта чаа демдеглээн. Бо талазы-биле чогум колхозчу массаның, малчыннарның иштинден чуртталгазы үлегерлиг ег-бүле эвээш болуп турары четпес.

Кандыг-даа ажыл-херекти кижилер, кадрлар кылып бүдүрер болгай. Оларның чуртталга амыдыралын, культурлуг негелделерин сонуургап көрбес чоруктар-биле моон соңгаар эптежип болбас.

Колхозчу суурларны чаагайжыдар, колхозчу-кооперация кежигүннериниң культурлуг чуртталга амыдыралын улам экижидер талазы-биле чарыштың баштайгы түңнелинде Бии-Хем, Таңды, Улуг-Хем, Сүт-Хөл, Каа-Хем районнар дыка четпес ажылдааны илерээн. Ол районнарның партия, совет организациялары, колхозтарның болгаш райполарның баштаар черлери моон боттуг түңнелди кылыры чугула.

Мурнакчыларның, үлегерлиг ажыл-агыйларның дуржулгазын калбартыр, үндүрген шиитпирниң чогуур өйүнде күүселдези дээш демисежир херек. Чоннуң мурнунга ак-сеткилдиг бараан болурундан артык сорулга турбас. Совет кижилерниң культурлуг чаагай амыдыралы дээш демиселди партия, совет организациялар хүн бүрү боттуг удуртур ужурлуг.

В. И. Ленинниң „Материализм болгаш эмпириокритицизм“ деп ажылынга холбаштырган эртем конференциязы

В. И. Ленинниң «Материализм болгаш эмпириокритицизм» деп чогаалының үнгенинден бээр 50 чыл болган оюнга холбаштырган эртем конференциязы Москваның Күрүне университединиң улуг залынга майның 11-де болган. Бойдус болгаш гуманитарлыг факультеттерниң төлээлекчилери — профессорлар, башкылар, аспирантылар болгаш студентилер аңаа киришкен.

Москваның Күрүне университединиң ректору академик И. Г. Петровский конференцияны ажыткан.

«В. И. Ленинниң «Материализм болгаш эмпириокритицизм»— философияның классиктиг чогаалы» деп темага илеткелди академик М. Б. Митин кылган. «Көрүнчүктелиишкинниң ленинчи теориязы болгаш амгы үениң физиологиязы» деп илеткелди ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүну Х. С. Коштоянц кылган. Москваның Күрүне университединиң бойдус факультеттериниң диалектика болгаш төөгү материализм кафедразының эргелекчизи профессор Х. М. Фаталиев бодунуң чугаазынга В. И. Ленинниң ажылдарын бойдус эртемниң амгы үелеги байдалынга холбаштыр чугаалаан.

(СЭТА).

„ССРЭ-де коммунизм тургузуушкунунуң айтырыглары“ деп ном

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының ном үндүрер чери «ССРЭ-де коммунизм тургузуушкунунуң айтырыглары» деп чыында номну үндүрген, ында академияның ниитилел эртемнериниң салбырларының эртем талазы-биле сессияларының материалдарын парлаан.

Академик К. В. Островитяновтуң— «ССРЭ-де коммунизм тургузуушкунунуң чамдык айтырыглары болгаш ниитилел эртемнериниң сорулгалары», академик М. Б. Митинниң «Коммунизм тургузуушкунунга марксчи-ленинчи идеологияның ролю» деп болгаш өске-даа илеткелдерни номда парлагылаан, ол илеткелдерде коммунистиг тургузуушкунуң эң чугула айтырыгларын чырыткылап турар. (СЭТА).

Украин ССР-ге Ленин орденин тывысканы

Украин ССР-ниң Дээди Совединиң, Украинаның КП ТК-ның, Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хөй-ниити төлээлекчилери-биле, үлетпүрнүң чаартыкчылары-биле, көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары-биле кады Украин ССР-ге Ленин орденин тывысканынга холбаштырган байырлыг хуралы Киевте Культураның Октябрь аттыг ордузунга майның 11-де болган. Тарааны, чигир свёклазын, сүттү болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрүп үндүрерин көвүдедир талазы-биле чедиишкиннери дээш, эрткен чылын 552 миллион пуд тарааны күрүнеге сатканы болгаш күрүнеге чигир свёклазы садарының планын ажыр күүсеткени дээш Украин ССР Ленин ордени-биле шаңнаткан турган.

СЭКП Төп Комитединиң Бирги Секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев, Украинаның Коммунистиг партиязының болгаш чазааның удуртукчулары, Украин ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери, республиканың алдарлыг кижилери 10 шакта хуралдың президиумунга көстүп келирге, оларны диңмиттиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат, Украинаның КП ТК-ның Бирги Секретары Н. В. Подгорный кыска эге сөс-биле байырлыг хуралды ажыткан.

Украинаны Ленин ордени-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчуп дыңнаткан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң мурнундан болгаш ооң даасканың ёзугаар эш Н. С. Хрущев Ленин орденин тывыскан болгаш Украинаның КП ТК-ның Бирги Секретары Н. В. Подгорный, Украин ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Д. С. Коротченко, Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. Т. Кальченко, колхозчу көдээниң алдарлыг кижилери орденни хүлээп алганнар.

Ооң соонда Н. В. Подгорный чүве чугаалааш, бедик шаңнал дугайында СЭКП ТК-га болгаш Совет чазакка, ССРЭ-ниң Дээди Совединге четиргенин илереткен болгаш совет улустуң чаагай чоруу дээш эрес-маадырлыг күш-ажыл-биле украин улус аңаа харыылаар дээрзин чугаалаан. Кировоград областа СЭКП XX съездизи аттыг колхозтуң трактор бригадазының бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры А. В. Гиталов, Тарнополь областа Сталин аттыг колхозта звеночу, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры Е. А. Долинюк, Украинаның Көдээ ажыл-агый академиязының студентизи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. А. Льченко болгаш өске-даа эштер хуралга чүве чугаалааннар.

СЭКП ТК-ның Бирги Секретары болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын хуралдың киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыңнааннар.

(СЭТА).

Киевтиң ажылчы чоннарының чүс муң кижи киржикчилиг митингизи

КИЕВ. (СЭТА). Республикага ийиги Ленин орденин тывысканы-биле холбаштыр ажылчы чоннарның митингизи майның 11-де республиканың Н. С. Хрущев аттыг стадионунга болган, аңаа чүс муң кижи киришкен.

СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат, Украинаның КП ТК-зының Бирги Секретары Н. В. Подгорный митингини ажыткан.

Митингиге чүве чугаалаан ажылчы чоннарның, колхозчу тараачыннарның болгаш интеллигенцияның төлээлекчилери бедик шаңнал дээш Коммунистиг партияга база Совет чазакка четиргенин илередип турганнар. Чеди чылдың планын чедиишкиннии-биле күүседиринче бодунуң бүгү күштерин украин улус мобилизастап турар болгаш бистиң чуртка коммунистиг тургузуушкунну боттандырарынга төлептиг салышкынны ол кылыр дээрзин олар медеглеп турганнар.

Митингиге СЭКП ТК-ның Бирги Секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев чүве чугаалаан, митингиниң киржикчилери ону диңмиттиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны митингиниң киржикчилери улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алганнар.

Тарылгага бедик темп, эки шынар дээш

* * *

Колхозтуң мурнакчы хову бригадазы

Бай-Тайга районнуң Сталин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң № 1 хову бригадазы бо чылын 661 гектар тараа культураларын тарыыр планын алды ажыл хүнүнде 657 гектар кылдыр күүсеткен. Тарылга ам-даа уламчылап турар болгаш пландан ажыр 40 гектар кызыл-тасты тарыырын бригаданың кежигүннери хүлээнген.

Ында механизаторлардан эштер Допул, Наажан олар хүн бүрүнүң ажыл нормазын 150 хуудан куду эвес күүседип келген.

№ 2 хову бригадазы мал чеми зеленка тарылгазын база-ла дооскаш, ам кукуруза тарылгазынче кирипкен.

Кайы-даа бригадаларның мурнакчыларын колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы демдеглеп турар.

Четче ажыглаттынмаан болдунар аргалар

Таңды районда «Кызыл партизан» совхоз мурнунда Бай-Хаак МТС-тиң техниктиг баазазын бүрүн алган болгаш чүгле бо чылдың часкы тарылгазының мурнунда 28 чаа тракторларны база немей алган. Совхозта инженер-техниктиг ажылдакчылар четчири-биле бар. Ында дуржулгалыг ийи агрономнар база ажылдап турар. Районнуң-даа, совхозтуң-даа удуртукчулары ажыл-агыйның болдунар аргаларын көргеш, ону часкы шөл ажылдарынга бүрүн белеткелдиг деп көргеннер.

Ынчалзажок ук ажыл-агыйның часкы шөл ажылдарының чорууп турарының үезинде хожудаңгайларның санынга кире берген. Чижээ, эрте тарыыр кызыл-тастың тарылгазын майның 8-ке чедир 62 хуу күүсеткен болгаш өске тараа культураларының чажылдазынче майның 10-га чедир кирбээн. Совхоз бо чылын тарыза чогуур 2300 га кызыл-тазын эң улуг кужениишкиннерни үндүрүп тургаш, майның 9-та арай боорда дооскан. Ол хире улуг болдунар аргаларлыг ажыл-агый часкы тарылгага дыка четпес белеткелдиг турган «Межегей» совхозка эрте чажар тараа культураларының тарылгазының талазы-биле мурнадыпкан. Бир эвес «Межегей» совхоз, ооң директору эш Пащенко, партия организациязының секретары эш Чепурной, агроном эш Лысак болгаш инженер эш Суворов олар ажыл-агыйга таварышкан чамдык бергелерни ханызы-биле өөренип көргеш, бүгү техниканы болгаш кижилерни таарыштыр организастааш, кызыл-тас биле арбайның тарылгазын майның 1-де дооскан, майның 9-та сулаңы орту эртир тарый берген болза, улуг болдунар аргаларлыг «Кызыл партизан» совхоз бодунуң кожазындан каш хонук соцнап калган, эң эки агротехниктиг негелдеге таарыжыр хүннерни эрттирип турар.

Ынчангаш «Кызыл партизан» совхоз часкы тарылгага чүге хожудай бергенил? деп айтырыг номчукчунуң мурнунга чайгаар-ла тургустунуп кээр. Хожудаашкынның кол чылдагаанын допчузу-биле ажыл-агый болуунуң болдунар аргаларын четче ажыглаваанында деп чугаалаар херек.

— Хожудап турбайн канчаар бис. Тракторларга кывар чүүл кудуп алыр дээш хову турлаанче 8 километр черден кээп турарга аңаа дыка хөй шаг-үе эртер болгай. Кывар чүүл чедирер машинаны чоокта чаа тургузуп кагды. Ону ажылдың эгезинде ынчаар кылыр ужурлуг турган чүве-дир ийин— деп № 2 бригадада тракторист эш Моңгуш Сат хомудап чугаалап орар. № 1 трактор бригадазының механизаторлары майның 8-те хүндүскүнүң 2 шактан эгелеп чаштырылганы чорутканнар. Олар ооң чылдагаанын чер «доң» деп тайылбырлап турарлар. Шынавыла, чер доң бе? Чок, ында «доң» хөөн бар. № 1 болгаш 2 бригадаларның аразы 4—5 километр хире. Бодавыже, ыя хире черге бойдустуң улуг өскерлиишкини турбас.

СЭКП райкомунда болгаш райкүүскомда «Кызыл партизан» совхозта эки хову турлаглары бар, ында столоваялар ажылдап турар, оларның белеткеп турар чеми Бай-Хаак столовазындан-даа артык эки деп санап турар. Шынында ындыг эвес. Таңды-биле чаржып турар Каа-Хем районнуң колхозтарында иштинде сайгылгааны чырып турар, демир оруннарлыг хову турлаглары бар. Ында столоваяларда янзы-бүрү чемнерни белеткеп турар деп чугааны дыңнааш, удуртукчулар кожаларының үлегерин алырының улуу, харын «Бистер ындыг кояргактар эвес бис. Ханалыг-ла чер—турлаг, кара-бора-даа бол—чем» деп хорадап чугаалажып турарлар.

Совхозтуң № 2 бригадазында хову турлааның чүгээр бажыңы бар. Ооң иштин корум-чурум чок, хирлиг, шалазы чугдунмаан, ханаларында боктар өөремчигей дузадег халаңайнып турар. Турлагның столовазында база корум-чурум чок. Чемненир өрээли-даа, кухнязының иштин-даа хирлиг. Районнуң тургузуп кааны поварлар чемни багай кылып турарлар. Бухняда белеткеп турар чеми чүгле мүн биле шай. Ол мүн амданныг эвес, суук, соок. Чүге ийиги блюда чогул? дээрге, поварлар ол бистен хамаарышпас дижип турарлар. Ховуда ажылдап турар механизаторларже повар чемни алгаш үнер, ол чем соолгу механизаторларга чүгле кежээкиниң 5 шакта чедип турар. Ол баарда мүнзүвес, бир-ле ады-базы тывылбас чем аймаа бооп хоюг хойтпакталып, соогуп каар. Оон ыңай майның 8-те бир агрегаттың кежигүннери үш кижиге белеткээн чемни чедишпээни-биле олар кургуг хүнзээннер. Чем багай-дыр, экижидер эки-дир дээрге, директор эш Юртаев биле СЭКП райкомунуң секретары эш Ирма олар: «О, ол чүү деп чоор, ындыг эки чемни кайда-даа чивейн турар, оон артык канчаар экижидер боор» дижирлер. Ол дугайын дыңнааш, СЭКП райкомунуң база бир секретары эш Биче-оол: «Ба, бистиң эң дээре хову турлаглыг, эң эки столоваяларлыг чериве «Кызыл партизан» совхоз-ла болгай» деп сер-даа чок орар, а райпо даргазы эш Панфилов «Орта чоор бе, ындыг деп чүве турбас» дээш шуут кайгаар.

Хову турлагларында таныдыгга болгаш культура-массалыг ажыл чок. «Лекция, беседа-даа дыңнавастыр бис. Бисте ону директорнуң дужаалдары солуп турар ийин» деп механизаторлар чугаалажырлар. № 2 бригадада көргүзүг самбыразынга часкы ажыл эгелээнден бээр чүү-даа чүве бижиттинмээн. Оон ыңай хову турлагларынга көжер кино, садыг база барбайн турар.

Механизаторларның чуртталгазынга болгаш ажылынга таарымчалыг байдалды тургузуп бээрин совхозтуң удуртукчулары «аар-саар үүрмек чүве» кылдыр көрүп турарлар. А шынында ол «үүрмек» чүүлдер ажылга улуг шаптыкты ужураштырып турар.

Ам эң чугула чүве болза ук совхоз бодунда бар бүгү болдунар аргаларын бүрүн ажыглаары, ажылдың темпизин улам күштелдирери болур. Чүге дээрге, совхоз 7720 га ниити тарыза чогуур шөлүнүң ам чүгле 3000 га хирезин тараан болгаш кукуруза, картофель, ногаа дээн чергелиг хөй күш үнер культураларның тарылгазы артып турар.

С. ТАМБА,
«Шынның» корреспондентизи.

Школаларның ажылынга чаа үе-чада

(Улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының база чамдык партия, совет, ажыл-агый активтериниң чөвүлел хуралы)

Майның 12—13 хүннеринде СЭКП обкомунуң, облкүүскомнуң болгаш облонону чыылдырганы-биле СЭКП райкомнарының секретарьларының, райкүүском даргаларының, районо эргелекчилери, чеди чыл болгаш ортумак школалар директорлары-биле чөвүлел хуралы Кызылга болуп эрткен. Хуралга чамдык колхоз даргалары, үлетпүр бүдүрүлге черлериниң директорлары база олурушканнар. Областа улус өөредилгезиниң системазын эде тургузарының болгаш школаларның сорулгаларының дугайында облоно эргелекчизи эш Болдур-оолдуң база өөреникчилерниң чайгы өөредилге-бүдүрүлге практиказын эрттирериниң дугайында облоно эргелекчизиниң оралакчызы эш Херуменконуң илеткелдерин аңаа дыңнап чугаалашканнар.

Илеткелчилер болгаш санал берген эштер чуртка улус өөредилгезиниң системазын эде организастаар дугайында партияның болгаш чазактың ап чорутган төөгүлүг хемчеглерин база школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар болгаш ССРЭ-ге, ол ышкаш Россия Федерациязынга улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырангайжыдар дугайында ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң сессияларының хоойлуларын сеткил ханышкынныг бир үн-биле деткээннер.

Партияның болгаш чазактың хүн бүрү сагыш салышкынының ачызы-биле совет эрге-чагырганың чылдарында Тывага улус өөредилгези шапкын хөгжүлдени алган. Амгы үеде областа 32 муң ажыг өөреникчилерлиг 159 школалар, өөредилгениң чаа хевири — бир школа-интернат, дүлей, үнү чоктарның школазы, өскүс уругларның дөрт бажыңнары ажылдап турар. Чеди чылдың төнчүзүнде өөреникчилериниң саны 44 муң, школалар 205 чедир өзер болгаш эвээш эвес школа-интернаттар туттунар. Амгы туруп турар чамдык чеди чыл школаларын 8 чылдың бүдүрүлге өөредилгелиг кылдыр, а ортумак школаларны ниити эртемниң бүдүрүлге өөредилгелиг күш-ажылчы политехниктиг ортумак школалары кылдыр эде тургускулаар. Эде тургузуушкунну келир өөредилге чылындан эгелээш үш-беш чылдарның дургузунда боттандырып чорудар.

Өөредилгени амыдырал-биле холбаштырар, уругларны ажыктыг күш-ажылды билир кылдыр кижизидер талазы-биле чамдык ортумак школалар элээн бурунгаар базымнарны кылган. Аңаа хамыктың мурнунда Эрзинниң Бай-Даг, Туранның, Шагаан-Арыгның, Хову-Аксының болгаш оон өске-даа ортумак школаларын кирип болур. Бо талазы-биле ажылды организастап билир эгелекчи идепкейлиг чоруун көргүзүп турар кызымаккай школа директорлары эвээш эвес. Оларга эштер: Күнчүн, Шоев, Мольянов, Дөжүлдей, Губанова, Селина болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Эде тургузуушкун болза бүгү чурттаазы дег область школаларының ажылынга чаа үе-чада болуп турар чүве төлээде, хөй-хөй кужениишкинниг ажылдарны, хамыктың мурнунда школаларның материал-техниктиг баазазын болур-чогууру-биле быжыглаарын, аңаа бүгү хөй-ниитиниң деткимче дузазының эргежок чугулазын илеткелчилер болгаш санал берген эштер чугулалап демдеглээннер. Кызылда № 2 школаның директору эш Алдын-оол бодунуң саналынга областың улус ажыл-агыйынга кадрлар белеткээринге улуг ужур-дузалыг боор, үр чылдарда туруп келген ол школаны бүдүрүлге техниктиг өөредилгелиг кылдыр тургузар дээрзин чугаалааш, бо талазы-биле материалдыг бааза багай, школа чанының дуржулга участогу, чазанылга мастерскаязы чогундан өөреникчилерни күш-ажылга чаңчыктырар талазы-биле ажыл четпес тургустунган деп ол чугаалаан.

Туран ортумак школазының директору эш Селина школа бажыңының чаа тудуун «Тыва тудуг» трези 5 чылда чорутпаш, ам-даа дооспааның буруу шаап шүгүмчүлээн. Эде тургузуушкуннуң үезинде ындыг тудугларны чогуур өйүнде ажыглалга киирген турар дээрзин ол чугулалап айыткан. Оон аңгыда ол школада көдээ ажыл-агый практиказын канчаар чорудуп база өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазын «Кызыл тараачын» колхозтуң баштаар чери-биле канчаар тургусканын хуралдың киржикчилеринге дыңнаткан.

Баа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозтуң даргазы Ломаев Сарыг-Сеп ортумак школазы биле колхозтуң аразында харылзаазының дугайын чугаалаан. Колхоз баштаар чери биле школаның дирекция чери өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазын комплекстиг хевирлиг тургускаш, 36 гектар черни янзы-бүрү культураларны база чимистиг садты өстүрери-биле тускайлап берген.

Школаларны эде организастаарда, өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларын тургузарда районнарның болгаш тус черниң онзагай байдалдарын шыңгыы барымдаалаар болгаш бригадаларны уругларның эки-туразын барымдаалап тургузары чугула дээрзин Эрзинниң Бай-Даг ортумак школазының директору эш Күнчүн, СЭКП Өвүр райкомунуң секретары эш Решетников, Тожу райкүүскомнуң даргазы эш Сенди болгаш оон-даа өске эштер чугаалааннар. Чижээ, Эрзин, Өвүр районнар мал ажыл-агыйлыг чүве төлээде, ону олче угландырар, а Тожу районга бүдүрүлге практиказын аңныыр сезонунуң үезинде 10—11 айларда чорударын, Тоора-Хем ортумак школазының доозукчуларын аң болгаш иви ажылының дугайын өөренир факультеттерлиг институттарже, техникумнарже колдалы чорударын эш Сенди саналдаан.

Школаларны эде тургузары башкы кадрларны белеткээр ажылды үндезини-биле экижидерин негеп турар. Бо талазы-биле Кызылдың педагогика институду болгаш педучилище ажылын аңаа дүүштүр эде тургузуп шыдавааның хуралдың киржикчилери чөптүг-биле шүгүмчүлээннер. Ол өөредилге черлериниң доозукчулары бүдүрүлгениң болгаш көдээ ажыл-агыйның үндезиннерин билбес, боттарының билиглерин практиктиг ажылдарга ажыглап чаңчыкпаан болгулаар. Ол ышкаш ыры, музыка, күш-культура, күш-ажыл кичээлиниң бедик мергежилдиг башкыларын белеткээринче кичээнгей салбайн турар болгаш ажылдап турар башкыларның билиин бедидер талазы-биле ажылдарны облоно, башкылар билии бедидер институт кошкак чорудуп турар.

Областың үлетпүрү хүн бүрү өзүп, сайзырап турар, харын бүгү эвилелге безин ужур-дузалыг улуг бүдүрүлге черлерин тудуп эгелээн. Оларга ажылдаар бедик мергежилдиг ажылчыннар херек. Школаларны эде организастаары-биле чергелештир областа политехниктиг техникумну, ёзулуг ФЗО школазын тургузары негеттинип турар деп эштер Харламов (Тудуг трезиниң начальниги), Шишигин (механизация училищезиниң директору), Михайлов (септелге заводунуң директору) олар боттарының саналдарынга чугаалааннар.

Облкүүском даргазының оралакчызы эш Анчимаа бодунуң саналынга чамдык райкүүскомнар болгаш партия райкомнары школаларның тудугларынче кошкак кичээнгей салып турарындан аңаа төлевилээн миллион-миллион рубльдерни ажыглавайн турар дээрзин шүгүмчүлээн. Шак ындыг байдалдар Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Өвүр болгаш Барыын-Хемчик районнарда бар. Ол ышкаш бүгү-ниити өөредилгениң хоойлузун багай күүседип турар болгаш хөй-хөй уруглар школазын каггаш чоруй баар чүүлдер эвээш эвес. Чамдык районнарның школаларының бирги класска 500—600 хире уругларны хүлээп алыр, а оларның чүгле 30—40 хуузу чеди классты доозуп турарын таарымчалыг деп санап болбас. Бо талазы-биле Баа-Хем, Чаа-Хөл районнарда байдалдар деңдии багай.

Хуралдың төнчүзүнде СЭКП обкомунуң бирги секретары С. К. Тока чүве чугаалаан.

Хуралга шупту 32 кижи санал берген. Чугаалашкан айтырыгларның талазы-биле хурал тускай шиитпирлерни хүлээп алган.

ГЕКТАР БҮРҮЗҮНДЕН 300 ЦЕНТНЕРДЕН КУДУ ЭВЕС НОГААН МАССА ДЭЭШ

Кукуруза тарылгазын чорударының шиитпирлиг үези келген

> *Кукуруза — дайынчыларның холунда танказы-дыр. Колхозчуларны ынчалдыр чугаалап турарым ол, эштер; ол дээрге бистиң улузувуска продуктуларның элбекшиин тургузарынче орукта шаптыктарны ажып эртер, моондактарны ап октаар арганы бээр танк-тыр. Ынчангаш кукуруза-биле найыралдажырынче, ол культураны өөрениринче силерни база кыйгырып тур мен. Оон-биле найыралдашкан кижи эът болгаш сүт бүдүрерин көвүдедиринге орукту бодунга ажыдып алыр.*
>
> (1959 чылдың февраль 13-те СЭКП-ниң Рязань область комитединиң болгаш ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң ол обласка Ленин орденин тывысканынга холбаштырган байырлыг хуралынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазындан).

СУГГАТТЫГ ЧЕРЛЕРГЕ ТАРЫЫР

Бо чылын Барыын-Хемчик районнуң колхозтары болгаш «Барлык» совхоз 540 гектар кукурузаны тарыыр. Районда 6 кукуруза звенолары тургускан. Звеноларның кежигүннери колдуунда аныяктар болуп турар.

Шөлдерге чемишчидилге төгер талазы-биле март 15-тен апрель 15-ке чедир чарлаттынган шалыпчы айда колхозтарда болгаш совхозта звенолар эвээш эвес ажылды чорутканнар. Ылангыя «Комсомол 30 чылы» колхозта эш Бенденге удурткан кукуруза звенозу 700 тонна өдек төгер планныг турган, 831 тоннаны төккен. Ам үеде ол звенонуң кежигүннери суггаттыг черде 50 га шөлдү чажып тарыырынга белеткээннер. «Беларусь» трактор болгаш өске-даа чогуур чепсектер-биле, чөчир үрезин-биле звено хандыртынган.

Ол ышкаш «Большевик» колхозта эш Серинге удурткан кукуруза звенозу шөлге өдек төгер планын барык күүсеткен. Звенонуң ажылынга Эрги-Барлык школазының башкылар коллективи улуг дузаны чедирип, шеф ажылы-биле 100 ажыг тонна өдекти кукуруза шөлүнге сөөртүп чедирген.

Колхозтарда болгаш совхозта звено бүрүзү кукуруза тарыыр сеялкалар-биле хандыртынган. Гектар бүрүзүнден 300 центнерден эвээш эвес ногаан массаны алыр сорулга-биле бо чылын кукуруза тарыыр шөлдерни суггаттыг черлерде белеткээн.

Моон-биле кады чамдык четпестерни демдеглээри чугула. Кукуруза звеноларының удуртукчуларынга техниканы акт ёзугаар хүлээдип бербээн. Колхозтарның агрономнарының талазындан звеноларның кежигүннерин кукурузаны дөрбелчин-уяланчак арга-биле канчаар тарыырынга өөретпейн турары четпес.

Н. ОЧУР-ООЛ.

БЕЛЕТКЕЛ ДООЗУЛГАН

ЧАА-ХӨЛ. (Телефон-биле). Ол районнуң Ленин аттыг колхозу бо чылын 125 гектар кукуруза тарыырын, га бүрүзүнден 300 центнерден куду эвес ногаан массаны алырын шиитпирлээн.

Кукурузаны тарыырынга бүгү белеткел ажылдары чоруттунган. Ылангыя хөрзүннү чаштырылга мурнунда ажылдап кылыры бүрүн доозулган болгаш үрезин белеткеттинген. Трактористер Шойдак-оол, Кызыл-оол олар «ДТ-28» трактор-биле кукурузаны тарып кириптеринге белен, ам чүгле хөрзүннүң чылыырын манап турарлар.

Бедик дүжүт дээш демиселде

Малдың продуктулуун бедидериниң херээнге кукурузаның ажыктызын «Найырал» колхозтуң колхозчулары эрткен чылдарның дуржулгаларындан бүзүреп көрген. Маңаа мындыг чижекти көргүзүп болур: 1957 чылда колхоз кукурузаның ногаан массазындан силосту Кара-Талда сүт-бараан фермазынга белеткээш, ол ферманың саар инек бүрүзүнден ортумаа-биле 700 литр сүт саап алганнар. А 1958 чылда көрдүнген пландан ажыр ол ферманың мырыңай чанынга кукурузаның арыг ногаан массазындан 700 тонна силосту чартык пашняга болгаш оңгарларга эки шынарлыг кылдыр белеткеп алган.

Белеткеттинген силосту эрткен чылдың октябрь айдан эгелеп саар инектерге норма ёзугаар үзүктел чокка чиртип эгелээн. Оон түңнелинде колхоз эрткен чылын бир саар инек бүрүзүнден 850 литр сүт саап алыр планныг турган, ортумаа-биле 1140 литрни саап алган. Мурнакчы саанчылар Ооржак Сара, Ховалыг Бады олар бир инектен ортумаа-биле 1400—1500 литр сүттү саап алганнар.

Эрткен кыжын саар инектер болгаш өске-даа малдар кыштаглаашкындан хүр ашкан, колхоз сүт саалдазының талазы-биле районга бирги черни ээлээш, СЭКП Чаа-Хөл райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир кызыл тугун база 1959 чылдың бирги кварталында инектерниң сүткүр продуктулуун көвүдедириниң болгаш күрүнеге сүт дужаарының планын күүседириниң талазы-биле областың колхозтарындан эки көргүзүглүг болуп, социалистиг чарышка бирги черни ээлээш, СЭКП обкомунуң болгаш облкүүскомунуң колхозтар аразынга шилчиир кызыл тугун колхоз чаалап алган.

Сүт бүдүрериин көвүдедир талазы-биле бо көргүзүглерни чедип алырынга кукуруза кол рольду ойнаан дээрзи билдингир.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүдериниң чеди чыл планының баштайгы чылы—1959 чылда артельдиң кежигүннери кукурузаның ногаан массазының бедик дүжүдүн чедип алыры дээш шиитпирлиг демиселче кирипкеннер.

Кедээ ажыл-агый артели бо чылын 245 га шөлге кукурузаны тарыыр планныг. Оон тарылгазынга белеткелдерни эрткен чайын-на чорулуп эгелээн. Колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы кукуруза өстүрериниң тускай комсомолчу-аныяктар звенозун тургускаш, оон составынга 30 кижини быжыглаан. Звенонуң удуртукчузунга дуржулгалыг кукурузачы комсомолчу Тюлюш Суумини бадылаан. Кукурузаның бедик дүжүдүн өстүрүп болур аргаларлыг кур болгаш курукқан черлерни Кечиде, Сүүр-Тейде, Көк-Дашта, Бажын-Алаакта, Бай-Булуңда белеткээн. Участоктарның 95 газын күскү болгаш часкы суггарылгалар-биле хандырган.

Кышкы үеде кукуруза шөлдеринче чемишчидилге кылдыр 564 тонна өдекти төккен. Звенонуң кежигүннери суггат бугаларның казылышкынын болгаш аштаалга, септелгезин түс-түс участоктар аайы-биле баш бурунгаар чоруткан. Кукурузаның «тереӊ» деп сортунуң үрезинин колхоз садып алган.

СЭКП Чаа-Хөл райкому болгаш районнуң күүсекчи комитеди «Найырал» колхозка кукуруза өстүрериниң район мурнундан харыылаары-биле партия райкомунуң секретары эш Шелковту быжыглаан. А колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы кукурузаның түс-түс участоктарынга боттарының төлээлерин быжыглаан. Чижээлээрге, Кечи участогунда — колхоз баштаар чериниң даргазының оралакчызы эш Сүктерин, Сүүр-Тейге, Көк-Дашка колхозтуң агроному эш Сундуй-оолду, Бай-Булуң болгаш Бажын-Алаак участоктарынга — огород бригадири эш Байыр-оолду быжыглагылаан. Олар боттарының участоктарындан бедик дүжүт алыр дээш амдан эгелээш күскү ажаап алышкынга чедир шуут харыысалгалыг болурлар.

Кукуруза шөлдерин часкы тарылгага белеткээринге колхозчулар Т. Балчий, Т. Сапык, С. Тюлюш болгаш өскелер-даа идепкейлиг ажылдап турар.

245 га кукурузаның шөлдерин ам чажарынга белен кылдыр МТС-тиң механизаторлары-биле кады кукурузачылар агротехниканың негелделерин ёзугаар белеткеп доозкан. Сүүр-Тейде 100 га участокту май айның 12-де чаштырып эгелей берген.

Кукуруза звенозунуң кежигүннери бүгү-ле участоктарга оон олуртуушкунун чүгле дөрбелчин-уяланчак арга-биле чорударын, оон тарылгазын май 20-де доозарын хүлээнип ап турарлар. Ол ышкаш кукурузаның тарылгазын, чайгы ажаалгазын бедик агротехниктиг деңнелге чоруткаш, гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 300 центнер, а Кечи болгаш Сүүр-Тей участоктарындан 350—400 центнер дүжүттү алырын олар хүлээнгеннер.

М. КАВАА-САРЫГ,
«Шынның» корреспондентизи.

КАЯА ТАРЫЫРЫ БИЛДИНМЕС

Майның бир хүнүнде Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң хову ажылының Чеди-Пашта № 1 бригадазының бригадири эш Сафонов тарылганың чорудуп турарының дугайын биске таныштырып олурда, «чеже га кукурузаны тарыыр силер, черинер белен бе?» деп айтырыгны сала кааптывыс.

— Планывыс 150 га. Чер-даа белен, сүүр үстүнде кукуруза тарып келген чериивис бар болгай—деп бригадир саат чок харыылады.

Ол аразында Каа-Хем районнуң кедээ ажыл-агый инспекциязының агроному эш Лопатина чедип келди. Тарылга дугайында чамдык айтырыгларны шиитпирлежип олурда, кукуруза тарылгазының айтырыы база көдүрлүп келген. Бригадир Сафонов демги үстүнде чугаазын катаптай кааптарга, агроном меңнээн чүве дег серт кыны бергеш:

— Ол чү дээриң ол боор, бригадир? Кукуруза тарыыр чер ында эвес болгай. Ол хөрзүнү баксыраан, дүжүт шоолуг бербес чер эвеспе. Ам Дөргүн-Аксынга тарыыр апарган силер—диди.

— Кайын ындыг боор, бистиң шиитпирлеп алган чериивис демги ол-ла болгай—деп, бригадир шуут аңгадай берген чугаалады.

Ол орта агроном шуут бүзүредири-биле:

— Силер ол чарыкче, колхоз төвүнче бо чоокта кешпээн боор силер. Мен бурундаа хүн чаа анаа чордум. Ол бир кажаа чанында черни-аан— деп элээн дыңзыг чугаалаптарга, бригадир ам элээн эпчоксунган хевирлиг бүзүреп кагды.

Бригадир биле агроном кукуруза тарыыр чер дугайында амга чедир ийи янзы болуп турары черле кайгамчык. Өдек сөөртүлгезиниң шалыпчы айында «Совет Тыва» колхозка ажыл база-ла «хайнышкынныг» болуп турган дээр. Кукуруза тарыыр чер дугайында айтырыг мынчаар билдинмейн турда, ол өдекти чогум каяа төккени билдинмес.

Кукуруза дугайында айтырыгны херек кырынга эвес, а аас кырынга эрээнгейлеп турарывыстың барымдаазы бо-дур.

Оон «Тиилелге» совхозтуң Шамбалыг бригадазынга баргаш, бригадир Логинов-биле кукуруза дугайын беседалажы бээривиске, — бо чылын бистиң бригадага 30 га кукуруза тарыыр планны чоокта чаа берген чүве. Ам каяа тарыырын билбес мен, чериивис шилиттинмээн —диди.

Совхозтуң бо бригадазында кукуруза тарылгазынга белеткел база чок болганы ол-дур.

Л. МОҢГУШ.

> **Кукуруза тарылгазын чүгле эки белеткээн болгаш органиктиг чемишчидилгелер-биле чемишчиткен хөрзүннерге дөрбелчин-уяланчак арга-биле чорудар болгаш кукуруза өстүрериниң комплекстиг механизастаар бригадаларны тургузар; колхозтарга болгаш совхозтарга кукурузаның гектар бүрүзүнден 300 центнерден эвээш эвес ногаан массаның дүжүдүн алыр. Бо чылын колхозтарда болгаш совхозтарда бир инекке 10 тоннадан эвээш эвес силосту белеткээр.**
>
> **(Областың кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының 1959 чылда социалистиг хүлээлгезинден).**

Кукурузаны тарыырының хуусааларын сагыыр

Кукурузаның бедик дүжүдүн алырынга чугула шиитпирлиг чүүл болза, тарылганы эң кыска хуусаада чорудары болур.

Кукуруза үрезиннериниң өзүлдези хөрзүн 8-10 градус чедир чылый бергенде эгелээр, а бир дески өзүмнер элээн бедик температурада эгелээр.

Эки чылываан хөрзүнге кукурузаны эрте тарыырга эки өзүмнер алдынып шыдаттынмас. Кукуруза үрезиннери крахмал-биле байлак. Ынчангаш оон үрезини өл болгаш соок хөрзүн иштинге үр үеде чыдар болза ирип, түлүп эгелээр. Оон уржурунда кукурузаны өмин эрттир эрте тарыырга өзүмнер тарамык үнер болгаш дүжүт дыка кудулаар. Оон аңгыда кукурузаны эрте тарыырга оон шөлү бок үнүштерге алзы бээр. Чүге дээрге, чылыгның температуразы чүгле 4—6 градус чылыг турда кукуруза үрезини хөрзүн иштинге анаа чыдар болгаш бок-үнүштер кончуг дүрген өзүп эгелээр.

Ындыг болза-даа кукуруза тарылгазын озалдадыры ол культураның дүжүттүүн дыка кудуладырынга чедирер, ол ышкаш үнүштүң өзер үези кызырлыр болгаш орайтадып тарыырга үрезиннер кургаг хөрзүнге таваржыр. Ынчангаш өмин эрттир эрте, азы орай хуусаада тарыырга кукурузаның дүжүдү черле кудулаар апаар.

Моон уржурунда кукуруза тарылгазының эң таарымчалыг хуусаазын шилип алыры Тыва автономнуг обласка онза ужур-дузалыг болуп турар.

Кукурузаның дүжүдүнге тарылганың хуусаалары кандыг салдарлыг болуп турарын дуржулга станциязынга 1955—1958 чылдарда шенеп көрген. Тарылганың ийи аңгы хуусааларын шилип алган: суггаттыг черлерге—май 10, май 20, май 30, июнь 10; суггат чок черлерге—апрель 24, май 5, май 15, май 26. Ажылды түс чериниң «Грушевская» болгаш «Стерлинг» деп сорттары-биле чорудуп келген. Кукурузаны изип чылаан суггаттыг хөрзүнге майның 20-ден 30-ге чедир тарыырга май 10-да эрте тарааныңга бодаарга 27—50 хуу хөй дүжүт алдынып болурун дуржулгаларның түңнелдери көргүскен. Июньнуң 10-да орай тараанда май 10-да эрте тараанынга деңнээрге база-ла 8 хуу эвээш дүжүттү берген. Тарылганың хуусааларындан дүжүттүң ындыг хамаарылгазы суггат чок черлерге база көзүлген. Чижээ, 1958 чылда эң бедик дүжүттү майның 15—25 хүннеринде тараан участоктар берген.

Кукуруза тарылгаларын эң таарымчалыг хуусааларда чорудары эргежок чугула дээрзин чугаалап турар бүгү таварылгаларны колхозтарның база совхозтарның практиказындан көрген бис. Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунга өмин эрттир эрте хуусаада (1956 чылдың апрель 15—20-де) тарыырга кукуруза аажок тарамык үнген болгаш бок үнүштерге алыскан. Ол шөлдү чүгле мал одары кылдыр ажыглаан. А ол-ла ажыл-агыйга майның 10—12-де тараан кукуруза бир гектардан 150 центнер ногаан массаны берген. Ындыг таварылга 1956 чылда Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунга база болган, анаа май 1—3-те тараан участоктарның гектар бүрүзүнден чүгле 50—60 центнер, май 20—25-те тараан участоктарның бир гектарындан 150—180 центнер дүжүт алдынган. Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунга 1956 чылдың май 10—15-те эрте тараан кукуруза аажок тарамык үнген, оон уржурунда оон чүнү-даа ажаап алдынмаан. Ындыг куду дүжүттерни областың кукуруза өстүрүкчүлери 1957—1958 чылдарда ап турганы чажыт эвес. Чижээ, Таңды районга турган «Тиилелге» колхоз 1958 чылда май 10-да тараан кукурузаның бир гектарындан 120 центнер ногаан массаны, а май 20—25-те тараан участоктуң гектар бүрүзүнден 350 центнер ногаан массаны алган.

Эрте тараан кукуруза оон үнүжү өзүп үнер үези үр болурунуң хараазы-биле мочактарны болгаш кургаг бүдүмелдерни, ол ышкаш хөй чемгерилге единицаларын берип турарын тарылга хуусааларын шилип алыр үеде болаар херек. Чижээ, Тываның дуржулга станциязынга 1955—1957 чылдарның май 10-да тараан түс чериниң «Грушевская» деп ортумак бышар сорту сүт болгаш сүт-быштак чем быжыттың үезинде 0,5—3 катап хөй мочактарны берген. Бир гектардан кургаг бүдүмелдиң, хайлышчал белоктуң болгаш чем единицаларының чылдазы ниити дүжүт талазы-биле эрте тараан кукуруза шөлүнге хөй болган.

Ынчангаш тарылганың эрте хуусаалары «Грушевская» деп сорттан сүт-быштак чем быжыттың үезинде мочактарны хөйнү алыр арга хандыртынып турар. Оон уржурунда кукурузаны эрте тараанда (хөрзүн 6—8 градус чылый бергенде) өзүмнер бир деңдески болзун дээш ону эң арыг черлерге тарывышаан, үрезиннерни чажар нормазын 15—30 хуу көвүдедири эргежок чугула.

Кукурузаны орай хуусаада тарыырга үнүштерниң эң эки өзүлдези, бажында салбактар болгаш мочактар чечектелир үе-чадазы агаарның база хөрзүннүң температуразы ылангыя дүне аажок кудулап бадып турар чайның төнчүзүнде болуп турарын болгаш ол үеде кукурузаның дүрген бышарынга чугула чылыг четпейн турарын өөренип көөр херек. Чижээ, Чаа-Хөл районнуң «Тиилелге» колхозу 1957 чылда кукурузаны майның эгезинде арыг черлерге үрезин чажар нормазын 30 хуу көвүдедип тарааш, гектар бүрүзүнден 400 центнер ногаан массаны база сүт болгаш сүт-быштак чем быжыттың үезинде 75 центнер мочактарны ажаап алган.

Хөрзүн-климаттыг онзагай чүүлдериниң аайы-биле Тыва түс-түс зоналарга хуваттынып турар. Оон уржурунда зона бүрүзүнге тарылганың таарымчалыг хуусаалары аңгы-аңгы болур ужурлуг.

Таңдының сортучастогу кукуруза тарыырының хуусааларын тускай өөренип көргеш, бодунуң зоназынга кукурузаны майның үшкү он хонуунда тарыырын сүмелеп турар. Бии-Хемниң сортучастогу оларның зоназынга кукуруза тарыырының дээре хуусаазы майның үшкү он хонуунуң төнчүзү деп санап турар. Барыын талакы зонага кукуруза тарыырының таарымчалыг хуусаазы май айның ийиги база үшкү он хонуу болуп турар.

Кукуруза үрезиннери хөрзүн 8—10 градус чылый бергенде өзүп эгелээр деп чүвени эки билбишаан, ажыл-агый бүрүзү хөрзүннүң температуразын эки сагып, хөрзүннүң адарар кады 7 градус чылыыры-биле кукурузаны тарып эгелээр херек. Ындыг болза-даа кукуруза тарылгазы май айның үшкү он хонуунуң төнчүзүнде областың бүгү зоналарынга доозулган турар ужурлуг.

Ам кукуруза тарыырының идегүлүк үези эгелээн. Кукуруза өстүрүкчүзү бүрүзүнүң хүлээлгези болза, тарылганы өй-шаанда чорудары, оон-биле бедик дүжүттүң үндезинин салыры болур.

А. НИКИТИН,
Тываның дуржулга станциязының улуг эртем ажылдакчызы.

Тарып кириптеринге белен

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозу бо чылын тарыыр 87 гектар кукурузаның шөлүн чогуур үезинде шилип алган болгаш анаа 1430 тонна өдекти төккен. Хөрзүннүң тарылга мурнуу чарыында ажылдап кылыышкыннары доозулган.

Кукуруза тарыыр беш кижи составтыг звено чогуур техника-биле хандыртынган.

Звено бо чылын гектар санындан 300—400 центнер ногаан массаны алырын хүлээнген. Чоокта чаа 100 ажыг колхозчулар кукуруза шөлүн суггарар буганың үнүүн септээн.

Эрткен чылдарда ол колхоз кукурузаны үвелеп көрбейн, оон чайгы ажаалгазынче сагыш салбайн, аң-не куду дүжүттү ап турган. Чеди чылдың бирги чылында шак ындыг ажыл-агыйжы эвес чорукту болдурбазын звеночулар шыңгыы шиитпирлээн.

Кукурузаны тарып олуртурда дөрбелчиннерни канчаар кылырыл

Чурттуң дээре кукурузачылары эштер Мануковский биле Гиталовтуң ажылының дуржулгазын ёзугаар алырга, кукуруза өстүрериниң эң чугула негелделери мындыг болур:

1. 100—130 гектар тарылга черинге 2 механизаторлуг механизастаттынган звенону тургускаш, оларның өргезинге «Беларусь» тракторну, дөрбелчин-уяланчак кылдыр чажар сеялканы, культиваторну болгаш силос комбайнын берип каар.
2. Дески азы бурунгаар бичии ийленчек, эки белеткеттинген шөлге дөрбелчин-уяланчак кылдыр тарыыр.
3. Сеялканы ажылдап кириптеринге баш бурунгаар белеткээш, агрегаттың тарылга шөлүнге шын ажылдаарын болгаш тарып турарының шынарын хынаар.

Уяга кукурузаның чогуур хемчээлдиг үрезинин тарып олуртурун хандырар төлээде, СКГК-6В сеялканы тарылга дискаларының 23 комплектилери-биле дерир. Дискалар кылынының, а ол ышкаш санының болгаш үттериниң диаметриниң аайы-биле ылгалдыг. Үт санынга бир үрезин чогуур таварылгада 8 үттүг диска уяга 2 үрезин, 12 үттүү 3 үрезин чажып олуртур кылдыр таарыштырган.

1957 чылдың ортаа үезинде үндүрген сеялкаларның 12 үттүг дисказын херегжевестей берген. Ынчаарга уяга чогуур хемчээлдиг үрезиннерни тарып олуртурун контрприводтуң адыраштарын эде тургузуп тургаш кылып алыр.

Уяга 2 үрезин чажып олуртур дизе, 16 диштерлиг башкарыкчы дугуйжугашты 27 диштер (2-ги) башкартырар дугуйжугаш-биле контрприводтуң ээзенге тулуштуруптар. Уяга үш үрезин чажып олуртур дээнде контрприводтуң ээзенде 27 диштиг дугуйжугаштың орнунга 41 диштиин кылып алыр.

Үрезинниң хемчээлин ёзугаар оңгалчык санынга чүгле бир үрезин шөлээн эптежип чоруур чаштырылга дисказын шилип алыр. Шилип алгылаан дискаларны оңгалчык ыйгылын өрү кылгаш, үттериниң бирээзи сошниктиң хоолайжының дужунга турар кылдыр олуртур ийи аппаратка таарыштыр тургузар. Өске ийи аппаратка оңгалчыгының диаметри биргизиндээзинден бир миллиметр артык дискаларны, а арткан ийи аппаратка биргизиндээзинден бир миллиметр биче диаметрлиг оңгалчыктыг дискаларны тургузар.

Ынчангаш чажар 6 аппараттарга оңгалчыгының хемчээли үш янзы (бир миллиметр биче азы артык) чажылга дискаларын тургускулаар, ынчалзажок оларның кылыны бир демей. Оон сөөлүнде баштайгы ийи дискага баш бурунгаар шилип алган хевириниң үрезиннерин тарып олуртуп, аппараттың саваларынче урар.

Оон дараазында сошниктерни ханылатпайн, шенелде тарылга чорудар болгаш чашкан үрезиннерниң хемчээлин ёзугаар чогуур дискаларны шилип алыр.

СЕЯЛКАНЫҢ МЕХАНИЗМНЕРИН ТААРЫШТЫР ТУРГУЗАРЫ

Хемчээлде сывырган-демирин механиктиг шээриниң үезинде дорт шугумналчак доора одуругларны чедип алыр төлээде, уялар хемчээлде сывырган-демириниң белдирлеринден 10—12 сантиметр соңгаар турар болгаш сеялканың бүгү сошниктерниң клапаннары хары угда ажыттынган турары эргежок чугула. Мону чедип алырда, белдирлер тулукчуларын 10—12 сантиметр бурунгаар эде тургузуптар.

Сеялка клапаннарының хары угда ажыттынарын таарыштырарда дараазында чүүлдерни кылыр:

Клапаннар тыртыгларын книр азы ушта долгап турган фигурлуг тыртыгны дөрбелчин өзекке улавайн чыткаш, клапаннарның байдалындан рычагтарын (клапаннар хагдынчак турда) сан-дорт турар байдалдан соңгаар 15—25 градус ийленчек турар кылдыр тургузуп алыр.

Солагай талакы белдир тулукчузунуң серээленчек черин дөзүнге чедир аткаар тырткаш, роликтерге баглаар, оон соонда белдир тулукчузунуң тыртыын дөрбелчин өзектиң поводказынга улаар, ынчаарга сөөлүндегизи кожагар байдалга турар ужурлуг. Ону кылган сөөлүнде ажык клапаннарның адакы ужу сошник дөжээниң соңгу ужу-биле дески турар кылдыр фигурлуг тыртыгны кыска поводкаларга тулуштуруп улаар. Оон серээленчекти чешкеш клапаннар хары угда ажыттынар бе дээрзин хынаар. Ону көөрде солагай талакы кыдыкы сошниктерниң үрезин эрттирер чериндиве хемчээп каан кукуруза үрезинин салгаш, солагай талакы белдир тулукчузунда серээленчекти оожум аткаар чылдырар болгаш ийи сошниктерден үрезинниң төктүр үезинде оон байдалын рамага демдеглээр. Демдеглелдерниң аразында хемчээли 10—15 мм ашпас ужурлуг. Бир эвес ол хемчээл улгады берзе, клапаннар ажыдышкының фигурлуг тыртыгларны кыскалаадып азы узадып тургаш таарыштырып алыр. Ийиги белдир тулукчузунуң клапаннарының ажыттынарының үезин база-ла шак ынчаалдыр хынаар.

Таарыштыр кылып турарының үезинде оң азы солагай талакы белдир тулукчуларының мурнуку демдеглелинден чылдырылга рамаларының мурнуу ужунга чедир хемчээл 80 сантиметр болурун барымдаалаары чугула. Ону белдир тулукчуларының тыртыгларының узунун таарыштырып тургаш кылыр. Оон ынай үрезинниң төктүп дүжериниң үезин белдир тулукчуларының корпузунга демдектеп тургаш, арткан дөрт сошниктерниң ажыттынышкынын таарыштыр кылып алыр апаар.

Бир эвес демдеглелдерниң шуптузу 10—15 мм хемчээлге таваржып турар болза, ынчан сеялканың клапаннарының хары угда ажыттынары таарыштыр кылдынган деп санаар.

ЧЫЛДЫРЫЛГА ӨРГЕННЕРИНИҢ АЖЫЛЫН ХЫНААРЫ

Чылдырылга өргениниң доктаадыр күжениниң 20—25 кг хире болур. Ону динамометрниң азы комбайн чүъгүнүң дузазы-биле хынап болур. Халайтыр аскан чүък оожум бадар ужурлуг. Бир эвес күжениг 25 кг ажып турар болза, барабанны часкаш, өзекти ыяк кылдыр үзээр.

СЕЯЛКАНЫҢ ШӨЛГЕ АЖЫЛДААРЫ

Агрегаттың бирги эрттирии

1. Дүрүлгектен чазылган сывырган-демир шөлдүң кыдыы-биле баар кылдыр оон кылыын дургаар дорт шугумну кылыр.
2. Тарыыр шөлдүң доора кызыгаарындан 7 метр хемчээлге болгаш дургаар кызыгаарындан 1 метр хемчээлге чылдырар өргенни тургузуп алыр.
3. Хемчээлде сывырган-демирни чылдырар өргенниң илбектээжинге тулуштуруптар.
4. Өргенниң барабанын ытпак-биле тутсуп алыр.
5. Агрегатты оожум башкарып чорааш, сывырган-демирни шөлдүң узун дургаар кызыгаары-биле шөер.

Агрегаттың ийиги эрттирии

1. Шөлдүң өске ужунга доора кызыгаардан 7 метр черге ийиги чылдырылга өргенин тургускаш, сывырган-демирниң белдирин лента-биле демдеглээр.
2. Сеялканың белдир тулукчузу 12 болгаш 13-кү белдирлерниң аразында турар кылдыр сеялканы шак ынчаар тургузуп алыр.
3. Сывырган-демирни белдир тулукчузу-биле тулуштургаш, ону белдир тулукчузунуң ужунга ылап быжыглаар болгаш чылдырар өргенге хере баглаптар. Өргенниң барабанын ытпак-биле тутсуп каар.
4. Сошниктерни болгаш маркерни салып бадырыпкаш, хемчээлде сывырган-демирин шөйүп турарының үезинде артып калган сеялка дугуйларының солагай талазында изи-биле тракторнуң оң дугуюн таварты ийиги дамчыдылга-биле чоруптар.
5. Шөлдүң бир ужунга белдир тулукчузу хемчээлде сывырган-демириниң 12 болгаш 13-кү белдирлерниң аразынга апаар орта доктаагаш, хемчээлде сывырган-демирин белдир тулукчузундан адыргаш, сошниктерни болгаш маркерни көдүртүп алыр.

Үрезинни олуртканының ханызын, уяда үрезиннерниң санын болгаш доора одуругларның дортун ийиги эртиишкинде хынап көргеш, таарыштырып кылыр. Хынаарда 100 метр хире черде тарыттынган уяларны казып көөр.

Агрегаттың үшкү эрттирии

1. Агрегатты ээри-биле кады чылдырылга өргенин эрги черинден тура соккаш, түр када сеялканың белдир тулукчузунуң соонга кадап каар. Ынчангаш чылдырылга өргенни баштай турган черинден 4,2 метр хемчээлге баар.
2. Агрегатты маркерниң изин орта, белдир тулукчузу хемчээлде сывырган-демириниң 12 болгаш 13-кү белдириниң аразынга турар кылдыр тургузуп алыр.
3. Хемчээлде сывырган-демирин белдир тулукчузунга тулуштурар. Чылдырылга өргениниң турза чогуур байдалын тодараткаш, ону белдир тулукчузунуң чиге соон орта кадааш, сывырган демирни хере тыртар болгаш барабанны ытпак-биле тутсур.
4. Сошниктерни болгаш маркерни салып бадырыпкаш, тарылганы 2-ги дамчыдылга-биле чорудар.

Үшкү чоруушкун-биле оң талакы белдир тулукчузунуң ажылын, одуругларның дортун хынап таарыштырар. Доора одуруглар дужаштыр таварышпайн барза, доора одуругларның таварышпаан хемчээлиниң аайы-биле белдир тулукчузун соңгаар азы бурунгаар чылзыры чугула.

Тарылга чорул турарының үезинде тракторну дорт чорудар. Маркер изиниң ыргайтыпкан черлерин доозазын үргүлчү эде кылыры эргежок чугула. Агрегатты ээрде сеялка сывырган-демирниң демдеглеп каан белдиринге чоокшулап чорааш, оон дараазында чоруур чериниң чиге дужунга турарын көөр херек.

Чажылга доозулган соонда агрегаттың шөлдүң ужунда өэп турган черлерин анаа арга-биле үрезинниң нормазындан арбыдады тарып каар.

ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАН

Чоокта чаа Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунга өөрүшкүлүг хүн болган. Клубка хурал болур деп чарлал тарай берген соонда колхозчу ажыл-ишчилер суурнуң ол-бо чүктеринден чыглып кээп-ле турган. Удатпаанда клубтуң залын колхозчулар долуп келген.

Колхоз баштаар чериниң даргазы эш Доктугу колхозчуларның ниити хуралын ажыткаш партия обкомунуң, облкүүскомнуң болгаш облпотребсоюзтуң төлээлекчизи эш Сидоркинге сөс берген. «Эң эки арыг-шевер суур дээш, колхозчуларның-кооперация кежигүннериниң үлегерлиг чурттталга бажыңнары дээш» социалистиг чарыштың түңнелинде бирги черни «Искра» колхозтуң суурну ээлээн дугайын эш Сидоркин дыңнатпышаан, колхозка 2500 рубль өртектиг чүүлдерниң шаңналын колхоз баштаар черинге хүлээдип берген. Ол чүүлдерниң аразында колхозтуң ниити ажыглалынга херегләэр «Родина» деп радиоприёмник, 2 стол шактары, колхозта парикмахерскаяга—2 улуг көрүнчүк, колхоз столоваязынга—15 метр клеенка, кедээ клубка—2 гитара, 3 балалайка болгаш 3 хел шыдыраа, 1 гармонь бар.

Партия обкомунуң болгаш облкүүскомнуң хүндүлел бижиктерин үлегерлиг бажыңныг херээжен колхозчу М. Часкалга, колхозта херээженнер чөвүлелиниң даргазы М. Чысыңмаага болгаш колхозтуң партия организациязының секретары М. Чамыянга тывыскылаан.

Колхоз даргазы эш Доктугу колхозтуң шаңналын хүлээп алгылаан, колхозчу ажыл-ишчилерниң күженишкини-биле, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың улуг сагыш салыышкынының ачызында чедип алдынган шаңналды үнелеп, ол шаңнал дээш бүгү колхозчуларның өмүнээзинден өөрүп четтиргенин илереткен.

— Бистиң бөгүн хүлээп ап турар шаңналывыс болза, бисти ам-даа кызымаккай ажылдаарынче, колхоз бүдүрүлгезинге чаа чедиишкиннерни чедип алырынче бисти улам сорук кирип турар-дыр. Бистиң хүлээлгевис болза Бажың-Алаак суурнуң чаагайжыдылгазын улам экижидип, колхозчуларның культуразын улам сайзырадып турграш, социалистиг чарыштың бирги черин ышкынмас дээш моон мурнундаазындан артык демисежиривис болур—деп эш Доктугу чугаалаан.

Колхоз баштаар чериниң мурнунда колхозчу суурну чаагайжыдар, боттарының бажыңнарын үлегерлиг болдурар дээш идепкейлиг ажылдааннарны өртектиг чүүлдер-биле шаңнаан. Шевер чазаныкчы М. Севилбаа, тудугжу И. Бегзи, колхозчу М. Севил, библиотека эргелекчизи И. Сара, ортумак школаның башкызы В. Паливайко, яслиде С. Борбак-Кара болгаш оон-даа өскелер тус-тус шаңнаткылаан.

Колхозтуң шаңналы-биле холбаштыр чазаныкчы М. Севилбаа, херээженнер чөвүлелиниң даргазы М. Чысыңмаа, тудуг бригадазының бригадири С. Лопсан-Серен олар хуралга чүве чугаалап, бедик шаңналды моон-даа ыңай эки ажылиш-биле шынзыктырарын хүлээнгеннер. Ылангыя М. Севилбаа бодунуң чугаазынга мынча дээн:

— Партия обкомунуң бешки пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырар дээш бистиң күженишкиниг ажылдап келгенивистиң түңнели болур шаңналды ап турар-дыр бис. Мен мурнунда Чаа-Хөлдүң Ак-Хемге, Адар-Төштүң сыннарынга чыраадан кошкан ханалыг, ыштыг кидис өөвүстү чүдүрүп алгаш көжүп, элеп түреп, кыжын соокка доңуп, чайын изиргенип, мунчулуп чораан мен. Ам Ленин башкының, оон партиязының ачызында бистиң тывалар чырык чаагай чурттталганы чедип алган. Мен 1950 чылда каттышкан колхозтуң кежигүнү болуп, оон дараазында чылында колхозтуң ачызында бажыңны алган мен. Бөгүн кээп эки ажылдаан, культурлуг чурттталганың үлегерин көргүскен дээш кадайым-биле ийилээн шаңналып турар чоруувус тыва улустуң аас-кежиктиг чурттталганы чедип алганын херечилеп турар-дыр. Бо алдарлыг чеди чылдың дургузунда бистиң амыдыралывыс чайгы хөй өңнүг чечектер ышкаш уламна сайзыразын дээш ам-даа улуг күженишкинниг ажылдаарынче эргим хөй колхозчуларны кыйгырып тур мен.

Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң даргазы эш Красный колхозка шаңнал тыпсырынга тураскааткан хуралга олурушкаш, шаңнал-биле холбаштыр колхозтуң сорулгаларының дугайын чугаалап, чаа-чаа чедиишкиннер чедип алырынче колхозчуларны кыйгырган.

Колхозчуларның хуралы кыйгырыг хүлээп ап, колхозчу суурну улам чаагайжыдар талазы-биле чаа хүлээлгелерни алган. Ам-даа 15 чаа чурттталга бажыңнарын, 15 машина кирер даш гаражты тудар, 100 муң туйибуну белеткээр, 2 кудукту немей казар, колхозчу суурга спорт шөлүн тургузар, бажыңнарның чеден хуудан эвээш эвезинге туйибу печкаларны салыр, бажың бүрүзүнүң чанынга 10—15 ыяштарны тарып олуртурун хурал шиитпирлээн. Оон ыңай 200 столдарны, 250 стулдарны, 100 хеп аскыыларын, 100 чем шкафтарын, 100 ном шкафтарын колхозчуларга кылып бээр дээн чижектиг оон-даа өске хүлээлгелер алдынган.

Чуруктарда: «Искра» колхозтуң шаңнаткан гармонун эш Сидоркинден колхоз даргазы эш Доктугунуң хүлээп ап турары (солагай талазында); үлегерлиг бажын дээш шаңнаткан хүндүлел бижикти М. Часкалдың хүлээп ап турары.

Сөзү **Б. Хевеңмейнии.**

Фото **С. Феонтистовтуу.**

Кызымак ажыл-ишчи

Мал ажылының хөгжүлдезин дээш кызымаккай ажыл-ишчи С. Яндараа Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны болуп, оон тевелерин малдап турар.

Алды чыл бурунгаар малчын 28 баш эр, кыс тевелерни хүлээп алган. Ам ол тевелер 103 баш чедир өскен. Яндараа кышкы, чайгы үеде тевелерни үргүлчү бөлүп кадарып, олар төрүүр үеде тургузу азырап, төрүүр тевелерге, чаш бодаганнарга сигенни чыл бүрүде боду белеткеп ап турар. Ол эрткен чылын теве бүрүзүнден 6 кг азы ниитизи-биле 575 кг дүктү кыргып алган.

С. Яндарааның хайгааралында тевелерден бо чылын 26 тевелер бодаганнаар. Ам төрээн 8 тевелерниң 8 бодаганын меңги камгалап алган.

О. ИМЫЖАА.

Чайлагларда тудуглар

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозу малды одарладып семиртир чайлагларда чамдык тудугларны кылып турар. Чер-Аастыгда 7 чаа бажыңны тудугжулар кылып доосхан. Ында кажаалар дериттинип кылдынган.

Мал семиртир чайлаар Идер-Даш деп черде бир чаа бажың туттунган. Тойлукта ийиги сүт-бараан фермазының саанчыларының ниити чурттталга бажыңының септелгези доозулган.

К. ОЙДУП-ООЛ.

Ажыл мурнукузундан дээрежип бар чыдар

Бии-Хем районнуң «СЭКП ХХ съездизи» кедээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары 7 чыл планын чедиишкинниг күүседир дээш күженишкинниг ажылдап турар. Эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралга соңгуткан баштаар чериниң даргазы эш Юмбу колхозтуң ажыл-херээн боттуг башкарып турар апарган.

Эрткен кварталда колхозчуларның ниити хуралын 2 катап, баштаар черниң хуралын 12 катап чоруткан, анаа ниитиниң ажыл-агыйының чугула айтырыгларын чугаалажып, шиитпирлериниң күүселдези дээш демисежип турар.

Кара-Хаак участогунуң тарылгазы бригадир эш Шевцовтуң удуртулгазы-биле шагда-ла доозулган.

Сүт-бараан, хаван, хөй, чылгы фермаларының ажылы мурнундаазындан дээредээн. Күш-ажылдың „сагылга-чурумун үрээр, арагалаар кижилерни эдип алыр дээш угаадып сургаар ажылдан эгелээш бүгү-ле хемчеглер алдынып турар. Сиген кезилдезинге машиналарны, дырбаштарны өске-даа херекселдерни амдыгааштан септеп эгелээн.

Ындыг-даа болза, бо артельдиң бүгү-ле ажылы экижий берген деп болбас. Мурнуку чылдарнындан бээр ам-даа бурун узуткаттынмайн турар четпестерни дарый чайладыры-биле баштаар чер, артельдиң бүгү кежигүннери ам-даа шиитпирлиг хемчеглерни алыры чугула.

А. БАЙЫР-ООЛ.

Кызылдың алгы заводунуң алгы-кеш эттээр цеги. Ынаар баштай кире бээриңерге заводтуң сураглыг ажылчыны эш Смирнов алгы эттээн турар. Белен кылдыр эттеттинген алгыларны цех начальниги Лидия Фёдоровна Кузьмина дараазында бир өрээлче чорударының дугайында айтыышкынны берип турар. Алгылар орта кээрге ёзулуг-ла савыяа кылдыр чаап, кылайтыр. Ол харысаалгалыг ажыл, чүге дээрге алгыларны канчаар кылайтыр чаарындан оон көрүштүг болуру, шынарлыы хамааржыр. Ол бүгү ажылдарны заводтуң хоочун ажылчыны Хадича Галиевна Барахтаева күүседип турар. Хөй уруглардыг ие эш Барахтаева заводка 9 чыл ажыг ажылдап турар. Ол ай санында онаашкан ажылын 175 хуудан кулу эвес күүседип турар. Оон кылган ажылдары бедик шынарлыы-биле ылгалыр.

Чурукта: эш Барахтаева ажылдап тур.

Фотозу **С. Феонтистовтуу.**

Хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын экижидер

«Хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын моон соңгаар улам хөгжүдер болгаш экижидер дугайында «СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалы совет кижилерниң материалдыг чаагай байдалын экижидер дугайында партия болгаш чазактың хүн бүрү салып турар сагыш салыышкынының илерээшкини болур. Хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын ажылчы чоннарга таарымчалыг болгаш ажыктыг кылдыр тургузары чүгле кооперация ажылдакчыларының эвес, партия, совет, ажыл-агый болгаш хөй-ниити организацияларының мурнунда улуг сорулга.

Сөөлгү каш чылдардан бээр областа чемненилге черлериниң четкизи элээн калбарган, кухня ажылдакчыларының саны көвүдээн болгаш столоваяларның, чайнааларның белеткеп турар чеминиң ассортиментизи калбарган, шынары экижээн. Оон дугайын столовая болгаш чайнаадан чемненир кижилерниң санының өскени база ол черлерниң чемин чурттакчыларның боттарының бажыңнарынче хөйү-биле садып ап турары тодаргай көргүзүп турар. Чадаана, Шагаан-Арыг хоорайларның столоваялары, Кызылда № 2 столовая биле № 1 чайнааның ажылдакчылары чемниң шынарын экижидери-биле чергелештир чемненикчилерниң культурлуг хандырылгазының талазы-биле кескү түңнелдерни чедип алган. Ынчангаш ук черлер ай, квартал планнарын үргүлчү ажыр күүседип турар.

Ынчалза-даа областың чемненилге черлериниң элээн хөйү чоннуң өзүп турар негелделерин хандырып шыдавайн турар. Туранда № 1 столоваяның белеткеп турар чеминиң шынары куду болгаш өртек-үнези улуг. Столоваяның директору эш Дулова арыг-шеверни тургузар талазы-биле чогуур хемчегни албайн турар. Районнар төптеринде болгаш Кызыл хоорайда столовая, чайнааларның ажылында механизацияны болгаш чамдык төпчүдүлгени шиңгээдип албайн турарындан штаттан дашкаар элээн хөй кижилер ажылдап, бүдүрүлгениң артык чарыгдалдары болуп турар. Оон уламындан чемниң бот-үнези улгадып турар. Ынчангаш чонга чиик өртектиг эки шынарлыг чемни бээри-биле бүдүрүлгениң чамдык чорудулгаларын эде көөрүнче райпо, хоорпо удуртукчулары кичээнгейни салыр ужурлуглар. Бо талазы-биле үр чылда ажылдап келген мурнакчыларның дуржулгазын өөренип көрүп, оларның санал оналдарын алыр херек.

Кызыл хоорайда болгаш районнар төптеринде ажылдап турар столовая, чайная бүрүзү ам дээрезинде тускайлаттынган бүдүрүлге чери болуп турар. Оларның кайызы-даа чем бүрүзүн эгезинден эгелээш төнчүзүнге чедир боду кылып турар. Ынчангаш чем кылыр продуктуларны аштаар, арыглаар, кезер ажылдарга столовая, чайная бүрүзүнге тускай өрээл херек. Ол чорук ындында-ла бүдүрүлге шөлү биче бажыңнарга кулинарияның бүгү негелделерин сагыырынга моондакты үжүраштырып, кухня ажылдакчыларының бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымча чок болуп турар.

Оон чайлап болурунуң аргазы бар. Элээн каш столовая, чайная турар хоорайларга чем белеткээр продуктуларның баштайгы ажылдап кылыышкынын, азы чүгле хайындырар, быжырарынга белеткээн чемнер кылыр тускай черни тургузуп болур. Ол чорук кухня ажылдакчыларының ажылын улуу-биле чиигедип, тус-тус чемнерниң бот-үнезин кудулады дээрзи билдингир.

Хөй-ниитиниң чемненилге черлерин В. И. Ленин «Коммунизмниң эге үрелери»—деп адаан. Колхозчуларның, ажылчыннарның болгаш бүгү кижилерниң, ылаңгыя херээженнерниң бажың ажылын чиигедири-биле колхозтарга, совхозтарга, ажылчын суурларга чемненилге черлериниң четкизин калбартыры бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары-биле кооперация ажылдакчыларының хүндүлүг хүлээлгези болур. «Өөк», «Межегей» совхозтарның директорлары ында столоваяларның ажылын чүгле кооператорларның херээ кылдыр көрүп турары шын эвес. Даг экспедициязының удуртукчулары ажылчыннарга столоваяны эрткен чылын тудар турграш, ону мынчага чедир эгелевээн. Оон аңгыда школаларга изиг чемниг буфеттерни организастаар талазы-биле облоно эргелекчизи эш Болдур-оол четпес ажылдап турар. Областың 152 школаларының чүгле 18-зинде изиг чемнерлиг буфеттерниң барын чедиишкин деп санап болбас.

Чеди чылда областа хөй-ниитиниң чемненилге чериниң четкизин ийи катап калбартыры көрдүнген. Чүгле 1959 чылда областа 16 чаа столоваялар ажыттынар. Кызылга ресторандан аңгыда студентилер столоваязын, садка чайгы үеде чемненилге павильонун болгаш «Тиилелге», «Кызыл партизан», «ҮТКА-ның 25 чылы», «Өөк» совхозтарга, Сизимниң ыяш ажыл-агый черинге столоваяларны ажыдар. Оон-биле чергелештир бо чылдан эгелеп Кызылга полуфабрикаттар садарын организастаары көрдүнүп турар.

Тус-тус колхозтарга хөй-ниитиниң чемненилге черин организастаарынче кол кичээнгейни салып, кедээ ажыл-агыйның кол кампанияларының үезинде колхозчу тараажыларны райпо столоваяларындан хандырар практиканы нептередир херек. Бо талазы-биле Улуг-Хем, Таңды райполары чедиишкинниг ажылдап турар.

Столовая, чайная черлериниң ажылын шиитпирлиг-биле экижидери хөй-ниитиниң херээ болур.

П. ГОРЕЛОВ.

Чаа хүлээлгелерни алган

ЧАА-ХӨЛ. (Телефон-биле). «Эң эки арыг-шевер суур дээш, колхозчуларның—кооперация кежигүннериниң үлегерлиг чурттталга бажыңнары дээш» социалистиг чарыштың мурнакчызы болган (үшкү черни ээлээн) Ленин аттыг колхозтуң колхозчуларының ниити хуралынга чарыштың область комиссиязының даргазының оралакчызы эш Арланмай 1000 рубльдиң шаңналын тывыскан.

Ол чарышты организастаарынга идепкейлиг киришкеннерниң иштинден 6 кижиге СЭКП обкомунуң болгаш облкүүскомнуң хүндүлел бижиктерин тывыскан. Оларның аразында херээженнер чөвүлелиниң даргазы Куваа-Сюрюн, башкы Чылбак, колхозу Тырыскын бар.

Колхозчулар социалистиг чарыштың чаа хүлээлгелерин алган. Ылангыя бо чылын 40 бажыңнарның хериминээрин, 1500 дөс ыяшты тарып олуртурун, 4 кудуктарны казарын, чугай болгаш туйибу бүдүрерин көвүдедирин болгаш өске-даа ажылдарны чорударын хүлээнген.

ССРЭ-ниң чеди чыл планы болгаш социализм чурттарының экономиктиг кады ажылдажылгазы

Делегейниң социалистиг системазының чурттары кыдат далайларының эриктеринден Эльба хемге чедир, изиг тропиктерден соок соңгу чүкке чедир карак четпес делгемнерде чатты берген. Олар бистиң планетавыстың девискээриниң дөрттүң бир кезиин болгаш оон чонунуң үштүң бир кезиин каттыштырып турар. Эң-не янзы-бүрү казып алыр ажыктыг байлактарның теттүнмес бойдус курлавырлары оларны болуп турар. Бүгү делегейниң үлетпүр продукциязының үштүң бир кезииниден хөйүн, кедээ ажыл-агый продуктуларының барык деӊ кезиин ам безин ол чурттарда бүдүрүп турар.

Социализмниң делегей системазының тывылганы-биле кады улустар аразының харылзааларының чаа хевири база тывылган. Эрге-чагырга ажылчы чоннарның холунда турар чурттар кайы-кайызы-биле боттарының харылзааларын долу деңэргелерге болгаш кайы-кайызынга ёзулуг акы-дуңма дузаламчыларга үндезилеп тургузуп турар. Социалистиг чурттарның экономиктиг хөгжүлдезиниң чугула чүүлү болза, оларның бурунгаар шимчээшкининиң хире-чергези-биле кайы-кайызының аразында харылзааларын быжыглаары, социалистиг системаның улам сырый каттыжары болур.

Күрүнелерниң экономиктиг кады ажылдажылгазы, бир талазында, социализмниң болгаш коммунизмниң тургузуушкунунуң темпилерин дүргеледиринге бодунуң бойдус курлавырларын болгаш экономиктиг аргаларын улам чогумчалыг болгаш долу ажыглаар арганы чурт бүрүзүнге берип турар, а өске талазында—социализмниң делегей системазының күчү-шыдалын быжыглаарының эрге-ажыктарынга бүгү акы-дуңма чурттарның күженишкиннерин каттыштырарынга идиг бээр.

Кайы-бир социалистиг чурттуң экономиктиг болгаш эртем-техниктиг деңнели бедик болган тудум-на, өске акы-дуңма чурттарга ол уламна улуг дузаны көргүзер. Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле улус-демократтыг күрүнелерде 600 хире, ылангыя Кыдат Улус Республиказында—350 хире, Польшада — 72, Румынияда — 56, Болгарияда —40 ажыг улуг үлетпүр бүдүрүлгелерин тутканын болгаш тудуп турарын чугаалаарга-ла четчир. Оларның аразында металлургия болгаш химия комбинаттары, машина тудуунуң улуг заводтары, күчүлүг электростанциялар болгаш өске-даа хөй чугула үлетпүр черлери бар.

Чаа ниитилел тургузуунда салдынган артык күштерни улам долу ажыглаар арганы берип турар, улустар аразында күш-ажылдың хуваалдазы социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазы чорул турда улам ханылаар болгаш калбарар. «Социалистиг чурттарның ам ажыл-агыйы хагдынчак, чүгле тус чурт бүрүзүнүң хемчээнге чорутпастар. Социалистиг чурттарда бар болуп турар бойдус байлактарын болгаш экономиктиг курлавырларны улам чогумчалыг ажыглаар дээш коопераастаашкынны хөгжүдер болгаш сайзырангайжыдар херек» деп эш Н. С. Хрущев чугаалаан.

Ынчангаш социалистиг чурт бүрүзүнүң экономиказының хөгжүлдези социалистиг өске күрүнелерниң улус ажыл-агыйының өзүлдези-биле улам сырый холбаалыг болуп турар. Чижээлээрге, Совет Эвилели руданы, а Польша — хөмүр дашты берип, социализмниң Европада өске чурттарында кара металлургияның хөгжүлдезинге дузалап турарлар. Венгрия-биле кады ажылдажылга оон бокситтеринге үндезилеп ада-чурттуң алюминий үлетпүрүн организастаар арганы Чехословакияга берген. Румыния-биле экономиктиг кады ажылдажылга бойдустуң газын болбаазырадып ажылдаарының талазы-биле үлетпүрнү тургузарының калбак перспективаларын Венгрияга ажыдып турар. Улусчу Кыдатты индустриализастаарын дүргеледиринге Совет Эвилелинден, Польшадан, Чехословакиядан болгаш Герман Демократтыг Республикадан берип турар янзы-бүрү дериг-херекселдер, ол ышкаш Кыдат Улус Республикага ол чурттарның көргүзүп турары эртем-техниктиг калбак дузаламчызы аажок улуг ужур-дузалыг болуп турар. Бодунуң ээлчээнде КУР даг үлетпүрүнүң болгаш кедээ ажыл-агыйның продукциязын ССРЭ-ге болгаш Европада улус демократиязының чурттарынга улам-на улуг хемчээлдиг-биле берип турар. Корей Улус-Демократтыг Республиканың болгаш Вьетнамның Демократтыг Республиказының экономиказының хөгжүлдезинге Кыдаттан берип турар дериг херекселдер болгаш чиг-эт улуг рольду ойнап турар. Акы-дуңма күрүне бүрүзүнүң экономика амыдыралынга делегейниң социалистиг системазы улам-на улуг рольду ойнап турар апарган.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң чеди чыл планы, а ол ышкаш улус демократиязының чурттарының перспективтиг планнары социалистиг күрүнелерниң экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылгазын улам ыңай хөгжүдерин баш бурунгаар көрүп турар.

Ол планнарда тевилеттинген бүдүрүлгениң канчаар-даа аажок улуг өзүлдезиниң болгаш күш-ажылдың улустар аразында социалистиг хуваалдазының улам ыңай хөгжүлдезиниң түңнелинде чоокку чылдарда улус демократиязының чурттары-биле Совет Эвилелиниң бараан саарылгазы дыка улгадыр деп чүвени хамыктың мурнунда демдеглээзе чогуур. Оон ниити хемчээ 1958 чыл-биле деңнээрге 1965 чылда бүдүн чартык катаптан ажыг өзер.

Келир чылдарда социалистиг чурттарның экономиктиг кады ажылдажылгазының эң-не кол хевири болза экономиктиг харылзааларның планныг чорууну улам ыңай күштелдирери болур. Ол бүгү чурттарда бүдүрүлгениң хемчээ хөй катап улгаткан, бүдүрүлгениң он-он чаа адырлары тургустунган, үндүрүп турар продукцияның хемчээ болгаш бүдүрүп турар кылыгларның номенклатуразы дүрген өзүп турар. Мындыг байдалдар турда планныг пропорционалдыг хөгжүлдениң хоойлузу делегейниң социалистиг системазының чурттарының экономика перспективалыг планнарының улам ханы харылзаазын шыңгыы негеп турар.

Совет чеди чыл планы биле улус демократиязының европа чурттарының улус ажыл-агый планнары 1965 чылга чедир бүдүрүлгениң холумак адырларынга дүгжүп турар кылдыр чогааттынган. Ынчангаш, ажыл-агыйны планныг чорудары—социализмниң аажок артык күштүү ол—планнаар чорук чаңгыс чурттуң хемчээлинден ам эрткен болгаш бүгү социалистиг күрүнелерниң аразында харылзааларын чоорту хаара тудуп турар. Оон ачызы-биле социалистиг чурт бүрүзүнүң болгаш социализмниң бүгү системазының ниитизи-биле экономиктиг хөгжүлдезиниң темпилериниң дүргедээшкининге моон мурнунда турбаан аргалар ажыттынып турар.

Социалистиг чурттарның улус ажыл-агыйының планнарын эш хуузу-биле дүгүржүлгалыг чогаадыр чорук ол чурттарның тус бүрүзүнге таарымчалыы-биле бүдүрүп болур продукцияны хөйү-биле бүдүрер арганы берип турар. Бүдүрүлгени күрүнелер аразынга специализастаарының болгаш коопераастаарының ынчаар тургустунган системазы бүдүрүлгениң чарыгдалдарын дыка эвээжедир арганы берип турар. Ындыг болганда бараанарны кайы-кайызынга солчур чоруктуң ужур-дузазы ындыг системага боттуу-биле өзер.

Акы-дуңма чурттарының экономиктиг кады ажылдажылгазының хөгжүлдезинге он чыл мурнунда, 1949 чылдың апрель 28-те тургустунган, кайы-кайызынга экономиктиг дузаламчы көргүзүүрүнүң чөвүлели улуг рольду ойнап турар деп чүвени практика көргүскен. Кайы-кайызынга экономиктиг дузаламчы көргүзүүрүнүң чөвүлели—күрүнелер аразында эки-тураның организациязы болур, ССРЭ болгаш улус демократиязының европа чурттары оон кежигүннери болуп турарлар, Кыдат болгаш улус демократиязының өске-даа чурттары оон ажылынга идепкейлиг киржип турарлар. Ол чөвүлел социалистиг күрүнелерниң аразынга бүдүрүлгелерни эң-не таарымчалыг кылдыр таарыштыр тургузарының талазы-биле сүмелерни ажылдап кылып турар. Ол сүмелерге үндезилээш, социалистиг лагерьде бүдүрүлгениң күрүнелер аразында специалистаашкыны боттанып турар.

Бо үеде акы-дуңма чурттарның аразында машиналарның болгаш дериглелериниң 600 хире бөлүктериниң болгаш хевирлериниң бүдүрүлгези хувааттынган. Чижээ, казып алыр ажыктыг байлактарны ажык ажылдаарынга дериг херекселдерни колдуунда ССРЭ биле ГДР-де, улуг күчүлүг цемент заводтарынга дериглерни ССРЭ-биле ГДР-де, ортумак күштүглерин Чехословакияда болгаш биче күштүүн Румынияда бүдүрүп турар. Полиграфия үлетпүрүнге дериглелерни ССРЭ-ге болгаш Чехословакияга бүдүрер, ортумак күчүлүг магистраль тепловозтарын ГДР-ге, Чехословакияга база Румынияга, улуг күчүлүглерин ССРЭ-ге, 15—25 муң тонна күштүг далай судноларын Польша биле ССРЭ-ге, а 25 муң тонна ажыг күштүүн ССРЭ-де бүдүрүп турар.

Социалистиг чурттарның даштыкы садыг саарылгазының ниити өзүлдезинге үндезилээш, специалистаттынган адырларның бот-боттарының садыглажыышкыны дыка дүрген өзер деп чүве тодаргай. 1959 чыл-биле деңнээрге Чехословакиядан ССРЭ-ге электровозтар кирери 2,5 катап өзер, тускай болгаш агрегаттыг станоктар, а ол ышкаш чиик үлетпүрге дериглер бээри 4 катап өзер. ССРЭ бодунуң ээлчээнде Чехословакияга хөмүр даш комбайннарын, казар машиналарны, металл ажылдаар станоктарның болгаш хептеп хевирлээр дериглерниң янзы-бүрү хевирлерин кирип бээрин дыка улгаттырар.

Бүдүрүлгениң специализастаашкыны социалистиг чурттарның чиг-эт базаларының хөгжүлдезин база ханызы-биле хаара тудуп турар. Чижээлээрге, Европада улус демократиязының чурттарының кара металлургия хөгжүлдезиниң айтырыы ол чурттарның социалистиг индустриализациязының үндезин айтырыгларының бирээзи болур. Ол чурттарның шуптузунда демир рудазы чок ийикпе азы бар-даа болза шынары куду; хром, марганец, никель, молибден ышкаш ховар металлдарның рудазы оларда чок деп чүве тодаргай, төп Украинада, РСФСР-ниң төп районнарында демир рудазының тывыжының өзүлдези бистиң мурнуу чүкте болгаш Төп черде металлургиявыстың хереглелин хандырарынга-даа, Польшаны, Чехословакияны, ГДР-ни болгаш улус демократиязының европада өске-даа чурттарын демир рудазы-биле хандырарынга четпен турарын совет чеди чыл планы баш удур көрүп турар.

(Төнчүзү 4-кү арында).

Совет Эвилелинден Моол Арат Республикаже кедээ ажыл-агыйның янзы-бүрү хөй техниказы кирип турар. Чер ажылын хөгжүдер, ылангыя кур черлерни шиңгээдип алыр талазы-биле улуг дузаламчыны моол өннүктерге совет чурт көргүзүп турар.

Тараа культураларын болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа кол-кол культураларын тарыырын, ажаап алырын болгаш арыглаарын 1960 чылдың төнчүзүнге чедир бүрүнү-биле механизастаар турар.

Чурукта: Дашинчилиңниң бо чылын тургускан машина-мал ажылы станциязының трактористери Амгаланның материал-техниктиг баазазында Алтайның трактор заводундан алдынган ДТ—54 тракторну хүлээп ап турлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Совет дайынчыларның—хостакчыларның алдары дээш

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Улусчу эрге-чагырганың чылдарында туттунган суггарылганың чөөн талакы кол каналы оортан эгелеп чыдарының уламындан Венгрияда сураг-жый берген Тиссалек дээр венгр суурга май 11-де улуг байырлал болган. Фашизмни ашкан тиилелге хүнүнүң 14 чыл ою-биле холбаштыр Тиссалек суурнуң ажылчы чоннары совет дайынчыларга—хостакчыларга тураскаалды тургускан. Тураскаалдың баарынга чечектерни салган.

◆

Англи-совет найырал ниитилелиниң конференциязы

ЛОНДОН. (СЭТА). Англи-совет найырал ниитилелиниң чыл бүрүлеги 10-гу конференциязы анаа болган. 331.000 кижи каттыштырган организацияларны төлээлээн 118 төлээлер болгаш аалчылар конференцияга олурушкан.

Англи премьер-министрниң болгаш даштыкы херектер министриниң чоокта чаа Москвага чорааны-нга база садыг дугайында чугаалажышкыннар чорудары-биле садыг министрин ССРЭ-же чорудар дээш англи чазактың шиитпиринге байыр чедирип турар резолюцияны конференция хүлээп алган.

Даштыкы херектер министрлериниң Женевада чөвүлел хуралынга Совет Эвилели-биле кады ажылдажырынче база улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадыр сорулга-биле Барыын Берлинге хамаарыштыр кайы-кайызынга таарымчалыг дугуржулганы болгаш өске-даа хемчеглерни ажылдап кылырынче англи чазакты резолюцияда кыйгырып турар. Даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралының соонда чазактар баштыңнарының чөвүлел хуралы улажыр ужурлуг деп резолюцияда чугаалап турар.

«Бритиш Юропиен Эйруэйс» дээр ужар-чүүл транспортунуң албан-хаакчыларын төлээлээн төлээ Андерсон Москваның болгаш Лондоннуң аразынга агаар харылзаазын (оруун) тургузар дугайында дугуржулганы кылганынга байыр чедирген.

Кино үлетпүрүнүң техниктиг ажылдакчыларының профэвилелиниң төлээлекчизи Ральф Бонд үлетпүрүнүң болгаш театр уран-чүүлүнүң ажылдакчыларының төлээлериниң составынга чоокта ССРЭ-ге чорааның уламындан ол аян-чоруктуң дугайында дыннадыг кылган. Совет театрның болгаш кинематографияның ажылдакчыларынга ажыл-биле долу хандыртынган турар чорукту магадылаан ол факт төлээлерниң сагыш-сеткилин онза өөртүп хайныктырган деп ол медеглээн.

«ССРЭ—Великобритания» ниитилелден байырлыг чагааны конференцияга дамчыдып берген.

Ниитилелдиң президентизинге Кентерберий дуганының тергиилекчизи доктор Хьюлетт Джонсон база дагын соңгуттурган.

Америк солуннар даштыкы херектер министрлериниң Женевада чөвүлел хуралының дугайында

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Даштыкы херектер министрлериниң Женевада ажыттынган чөвүлел хуралынга хамаарыштырган хөй санныг чүүлдерни болгаш корреспонденцияларны америк солуннар парлап турар. Женева чөвүлел хуралындан кандыг-бир элээн улуг түңнелдерни «манаваза чогуур» дээр бодалды солуннарның хөй нуруузу боттарының тайылбырларында чүткүлдүг дагыннап бижип турарлар. Чамдык хайгааракчылар чөвүлел хурал «херек кырында үре-түңнел чок болур», болгаш «чүнү-даа бербес» деп шуут медеглеп турарлар. Ол хирезинде ол-ла хайгааракчылар чазактар баштыңнарының чөвүлел хуралын чыылдырарын даштыкы херектер министрлериниң Женева чөвүлел хуралының чедиишкинниг эртеринден хамаарыштырып, чазактар баштыңнарының чөвүлел хуралын чыылдырарының оруун дугдааларын саналдап турда, өскелер чазактар баштыңнарының ужуражышкыны чайлаш чок кылдыр санап турар. Чижээ, «Нью-Йорк таймс» солуннуң корреспондентизи Миддлтон «дүшкүүрлүг чорукту кошкадырынче угланган орукка боттуг дешпилге бүрүзү чазактар баштыңнарындан хамааржыр» деп бижээн.

Барыын талакы күрүнелерниң Женева чөвүлел хуралынга туруш бодалы дээш тодаргай дүвүрээзин америк парлалганың тайылбырларындан илдең болуп турар. «Нью-Йорк таймс» солун барыын таланың герман айтырыгны шиитпирлеп таарыштырарының «демниг планы» дижир чүвезин камгалавышаан, «быжыг турушту» хевээр арттырар болгаш «чангыс талалыг дипломаттыг базымнарны» канчап-даа кылып болбас деп АКШ-тың эвилелчилерин шуут-ла албадап турар.

Женевада чугаалажышкыннарның перспективаларын дугайты АКШ-тың албан кижилериниң бөлүктериниң аакталышкынының чылдагааннарын тайылбырлай аарак, «Нью-Йорк геральд трибюн» солуннуң корреспондентизи Кук болза Барыын болгаш Чөөн чүктерниң аразынга сөөлгү чөвүлел хуралдарның үезинден бээр делегей кырында күштерниң деңзигүүрү дыка өскерилген деп бижээн.

«Бо удаада Европа шилип алышкынның оруунда турар деп ол медеглээн.—Ынчангаш ону эскербес болгаш ону бодап көрбейн баргы дег ындыг дипломат чок. Эвилелчи политиканың улам ынайгы туруш бодалдары чигзиниге таваржып турар болгаш кажангызындан-даа артык улуг чугаалажышкында болуп турар. Ынчангаш байдалдың дүвүрээзиниг болуп турарының ужуру болза министрлерниң мурнундагы ужуражышкынының соонда совет күчү-шыдалдың хемчээл чок өскенинде болуп турар».

«Шаанда барыын талакы эвилелчилер конференцияже оларга чүү бердинерин дугайты бүзүрелдиг бодал-биле чоруп болур аргалыг» турганын демдеглээш, «бо чылын чүвениң байдалы мырыңай сыр өске болуп турар» деп Кук бижээн.

«А амгы чөвүлел хуралдың карачангыс айтырыы болур европаның айтырыгларындан аңгыда караңгы-бүлүртүң, таарымча чок фактылар туруп турар: Ортаакы Чөөн чүкте күштерниң туруш байдалы өскерлип, Африка хайныгып, шуурганнап чыдар деп бо-ла корреспондент бижээн.—Бо бүгү болза, улуг күрүнелер—Англия, Франция, Каттышкан Штаттар Европага Совет Эвилели-биле херектер чорударда боттарының политиказын канчаар тургузар ужурлуунга ханы саладарын чедирип турар».

«Делегейниң ийиги дайынының соонда барыын талакы күрүнелер-биле деңнээрге бодунуң кажан-бир шагда ээлеп турганы эң-не күштүг дипломаттыг туруш бодал-биле Совет Эвилели Женевада ужуражып келгени чадап чок деп Кук түңнеп бижээн.—Дипломаттыг күштерниң деңзигүүрүнде ол өскерлиишкин амгы үеде төөгүнү канчаар көөрүнүң дугайында айтырыгга хамаарыштыр барыын талакы эвилелге ханы болгаш боттуг чөрүлдээлерни хайныктырган.

◆

Австрияга парламент соңгулдаларының түңнелдери

ВЕНА. (СЭТА). Май 10-да Австрияга парламент соңгулдалары болган. Май 11-де алдынган тускай медээлер ёзугаар алырга, соңгулдаларга 4.361.964 австри хамаатылар киришкен, ол дээрге бадылаар эргелиг, назы чедип улгаткан чоннуң 94,1 хуузу болуп турар.

Австрияның социалистиг партиязы дээш 1.953.566 бадылаашкыннар (1956 чылда—1.873.295); австри улусчу партия дээш—1.927.690 бадылаашкыннар (1956 чылда—1.999.986); «хостакчы партия» дээш 335.49 бадылаашкыннар (1956 чылда —283.749); коммунистерниң болгаш чөөн үзелдиг социалистерниң блогу дээш—142.598 бадылаашкыннар (1956 чылда—192.438) бердинген болган. Арткан бадылаашкыннар бичии бөлүглежиишкиннерге бердинген.

Чаа парламентиге австри улусчу партия 79 депутат олуттарлыг (мурнунда 82), Австрияның социалистиг партиязы—78 олуттарлыг (мурнунда 74), «хостакчы партия»—8 олуттарлыг (мурнунда 6) болур. Парламентиде бодунуң 3 депутаттарлыг турган коммунистер Австрияда туруп турар соңгулдалар системазының хараазы-биле боттарының олуттарын чидирген, чүге дээрге «кол мандат» дижир чүвени олар ап шыдаваан.

Делегейниң Каннда 12-ги кинофестивалында

КАНН. (СЭТА). Францияның Чер-ортузу далайда курорту Канн амгы үеде делегейниң кинематографиязының төвү болу берген. Улустар аразының 12-ги кинофестивалы ында ийиги неделя уламчылап турар болгаш ында 30 чурттар, оон иштинде Совет Эвилели, Болгария, Венгрия, Польша, Чехословакия, Франция, АКШ, Англия, Италия, ГФД киржип турарлар.

Фестивальдың ажыттынган үезинден эгелээш, оон программазында киирген фильмнерниң чартыктан хөйүн көрүп каавыткан. «Кижиниң салым чолу» деп кинону совет кино ажылдакчылары конкурстан дашкаар көргүскен. Чоң ол фильмни көнчүг экизи-биле хүлээп алган.

Совет төлээлерниң улуртукчузу, Москвада А. М. Горький аттыг киностудияның директору Г. И. Бритиков СЭТА-ның корреспондентизи-биле чугаалашкаш дыңнатканы болза, фестивальда киржип турар хөй-хөй даштыкы режиссерлар болгаш критиктер ол фильмни делегейниң кинематографиязының дээрелериниң санынга киирип турарлар. Совет төлээлер оон ынай өске-даа фильмнерден кезектерни көргүскен.

«Соңгу ада» деп уран-чечен болгаш «Эдепейлиг ужуражышкыннар» деп совет фильмнерни фестивальда улуг сонуургал-биле манап турар. Венгр «Анна», польша «Бичии чрамнар», Болгарияның болгаш ГДР-ниң киноажылдакчыларының кады кылганы «Сылдыстар», чех «Чайгы дүнеде дүш» деп фильмнерни көргүскүлээнин фестивальдың киржикчилери чылыы-биле уткааннар.

Барыын талакы чурттарның киирген фильмнериниң иштиндев амдызында эң дээреге санап болуру болза француз аныяк режиссер Франсуа Трюффениң «400 согуушкуннар» болгаш аргентин «Заффе» деп фильмнер болур.

„21 чурттар комитединиң" Буэнос-Айреске чөвүлел хуралының түңнелдери

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). «21 чурттарның комитединиң» — америк күрүнелер организациязының экономика органының 10 хүннер үргүлчүлээн чөвүлел хуралы ында доозулган.

Чөвүлел хуралды ёзу барымдаалап америк дип күрүнелерниң аразынга экономиктиг «кады ажылдажылганы» күштелдирериниң айтырыгларынга холбаштырган. Ниити рынокту тургузарының, латин-америк чурттарның чиг-эдинге «чөптүг» өртектерни доктаадырының, экономиктиг хөгжүлдениң америкалар аразының банкызын тургузарының айтырыгларын болгаш өске-даа чамдык айтырыгларны чугаалашкан. «Чөвүлел хуралга хүлээп алдынган бүгү 35 резолюциялар америк күрүнелер организациязының чүүлдүгзүнүп көөр апаары эренгей сүмелер утказыг болган.

Латин Американың чурттарынга хамаарыштыр АКШ-тың экономика болгаш политиказы латин-америк чурттар төлээлекчилериниң элээн хөй шугумчүлекчи сагындырыгларын чөвүлел хуралга хайныктырган». Американың чурттарынга АКШ-тан дузаламчы дээр чүве херек чок деп бразил төлээлерниң баштыңы Аугусто Фредерико Шмидт медеглээн. — Олар ёзулуг кады ажылдажылганы күзеп турарлар». Латин Американың чурттарынга хамаарыштыр АКШ-тың садыг болгаш саң политиказын Кубаның премьер-министри Ф. Кастро хуралдарның бирээзинге олурушкаш, шугумчүлеп турган. Латин Американың дашкаар үндүрүп турар чиг-эдинин болгаш киир сөөртүп ап турар үлетпүр барааннарының өртектериниң аразынга оларга элээн таарымчалыг байдалды тургузарын хөй-хөй латин-америк чурттарның төлээлери АКШ-тан негеп турган. Чөвүлел хурал чоруп турда декларация белеткээн, оон түңнелдериниң дугайында ниити домактарда чугаалаан болгаш тодаргай хемчеглер дугайында чүнү-даа ыттаваан болган. Ынчалзажок Кубаның, Колумбияның, Мексиканың болгаш өске-даа чамдык чурттарның шугумчүлекчи сагындырыгларының түңнелинде ол декларация хүлээп алдынмаан.

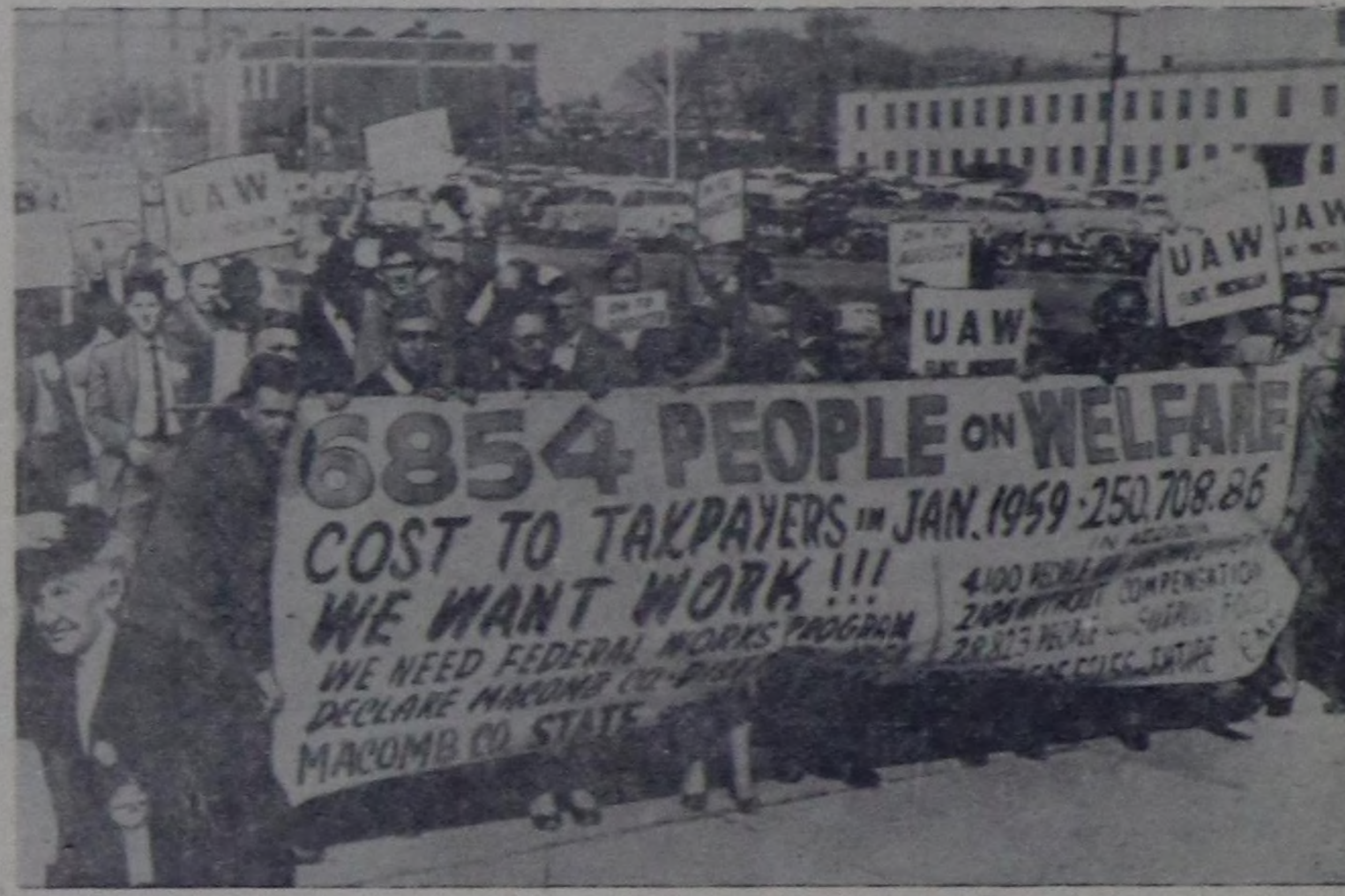

Американың Каттышкан Штаттарында. Чоокта чаа Вашингтонга ажыл чоктарның бир хүвгү конференциязы болуп эрткен, ону Күш-ажылдың америк федерациязы—Бүдүрүлгечи профэвилелдериниң конгрези деп профэвилел каттыжышкыннарының күүсекчи комитединден чыгган. Конференцияга көргүскүлеп турган санмедээлериң ёзугаар алырга, ам АКШ-та 5 миллион хире ажыл чоктар санаттынып турар.

Чурукта: Мичиган штаттың Мэкомб округтан ажыл бээрин негеп турар плакат-биле конференцияга чедип келген төлээлер.

ССРЭ-ниң чеди чыл планы болгаш социализм чурттарының экономиктиг кады ажылдажылгазы

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

Бедик шынарлыг совет демир рудазын чамдык чурттарже, ылангыя Польшаже киирип турар болганда ол чурттар куду шынарлыг демир рудазы казар дээш хөй акша-хөреңги салыышкынын үндүрбейн турар. Польшаның улус ажыл-агыйының перспективтиг планы хөмүр даш тывыжын бүгү хемчеглер-биле хөгжүдерин чүгле бодунуң ниитиги херелдеринге эвес, харын акы-дуңма чурттарының хереглелин хандырарын база баш удур көрүп турар. Польшага хөмүр даш үлетпүрүн хөгжүдеринге өске чурттар база дузалаан.

База бир өске чижекти ап көрээл. Совет Эвилелиниң чеди чыл планында көрдүнүп турар химия үлетпүрүнүң хөгжүлдезиниң канчаар-даа аажок улуг программазы бистиң чуртувуста туттунуп турар химия үлетпүрүнүң бүдүрүлге черлеринге ГДР-ден болгаш Чехословакиядан әккеп турар дериглерге элээн хемчээлдиг даянып. ССРЭ бодунуң ээлчээнде ол чурттарның үлетпүрүнүң хөй-хөй алырларын эң чугула чиг-эт-биле хандырар.

ССРЭ-ниң чеди чыл планы социалистиг күрүнелерниң эртем-техниктиг кады ажылдажылгазын чаа, улам бедик деңнелче көдүрер. Эртем болгаш техника талазы-биле харылзаалар улам ханылаар болгаш калбарар, ол чорук акы-дуңма чурттарның эртем-телевилел болгаш конструктор организацияларының ажылын холбаалыг кылдыр дүүштүр чорударынга онза улуг ужур-дузалыг.

Социалистиг күрүнелерниң аразында харылзааларының улам ынай өзер чоруу капиталистиг чурттар-биле оларның садыглажылгазының хөгжүлдезинге моондак болуп турар дээр дугайында буржуаз парлалгада чугааларны ховар эвес дыннап болур. Ол дээрге хоозун чүве-дир. Бүгү чурттарның болгаш бүгү улустарның аразынга экономиктиг харылзааларны хөгжүдериниң эң-не идепкейлиг талалакчылары Совет Эвилели биле улус демократиязының чурттары болур. Барыын тала-биле садыглажылганы деңг эргелерге болгаш кайы-кайызынга ажыктыг чорукка үндезилээш бүгү хемчеглер-биле калбартырынга ССРЭ белен дээр дугайын Н. С. Хрущев Лейпциг ярмарказынга бодунуң чугаазынга база катап медеглээн. Социалистиг чурттарның экономиказы кризистерни болгаш бүдүрүлгениң кудулаашкынын билбес болган төлээде ындыг садыглажылганы хөгжүдеринге аажок улуг аргаларлыг, ынчангаш Барыын болгаш Чөөн чүктерниң аразынга экономиктиг кады ажылдажылганы доктаадырынга сааттыг болуп турар бүгү-ле моондактарны барыын талакы чурттарның чагырыкчы бөлүктери дүжүрген турары чугула.

Экономиктиг акы-дуңма кады ажылдажылга бүгү социалистиг күрүнелерниң хөгжүлдезинге таарымчалыг салдарны чедирип турар. Ол чорук үлетпүр талазы-биле элээн кошкак хөгжүлделиг чурттарга онза чугула ужур-дузалыг. Ол чурттар болза, өске социалистиг күрүнелерниң дузаламчызынга, дуржулгазынга, кады ажылдажылгазынга даянып алгаш, боттарының экономиказын болгаш культуразын бурунгаар дүрген хөгжүдүп турар. Бүгү-ле социалистиг чурттар коммунизмче барык-ла чангыс үеде кирип болур дээр дугайында СЭКП-ниң XXI съездизиниң кылган түңнели анаа үндезилеттинген.

Социалистиг чурттарның экономика хөгжүлдези капиталистиг делегейниң чурттарындан каш катап дүрген хөгжүп орар дээрзин амыдырал көргүзүп турар. Бо дугайында чамдык саннарны көрүп болур. 1937 чыл-биле деңнээрге 1958 чылда социалистиг чурттарның үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити хемчээ беш катап улгаткан. Капиталистиг чурттар чепсегленишкинниң эндере бүдүрүп, экономиктиг байдалды «сегиделериниң» өске-даа хемчеглерин ап турза-даа үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрерин ол үениң дургузунда ийи катап хире безин улгаттырып шыдаваан.

Экономиканың өзүлдезиниң бедик темпилери — бүгү социалистиг чурттарга ниити хоойлу ёзугаар чүүл болур. Ынчаарга шаанда эң-не хожудангай чораан чурттарда экономика онза бедик темпилер-биле хөгжүп турар, оларның экономиказы сайзырангай чурттарны чоорту чедер.

Социалистиг лагерьниң чурттары Совет Эвилели-биле кады Коммунистиг ниитилелди тургузар үе чоокшулап орар. Акы-дуңма социалистиг чурттарның улус ажыл-агый планнары шак-ла ол сорулгага бараан болуп, оларның экономиктиг кады ажылдажылгазы хүн бүрү быжыгып турар.

П. ДУДИНСКИЙ.

„Чанып чор, нацист Шпейдель"

ЛОНДОН. (СЭТА). Нацист генерал чораан Шпейдельдиң Англияга албан ёзузу-биле чеде бээр деп турарынга удурланыышкынның митингизин «Мурнундагы шериг албанныгларның — тайбың талалакчыларының шимчээшкининиң» организациязы май 10-да Гайдпаркка кыдган. «Чанып чор, нацист Шпейдель!» деп бижиглелдиг кайгамчык улуг плакатты паркче кирер черге азып каан турган.

Шериг далайжы чораан Тод Хоукс митингиге келген чүс-чүс кижилерге мынча деп медеглээн: «Бистиң муң-муң кижилеривисти өлүрген Шпейдель ышкаш ындыг кижини хүлээп ап турар чорук чүдек-бужар-дыр; Францияга эжелел шериглерниң бажынга тургаш, муң-муң тайбың хамаатыларны өлүрген нацистерниң санынга ол кирип турар. Германияда эрге-чагыргада кире берген ол ышкаш ындыг кижилерге—шаандакы нацистерге ам ядролуг чепсекти берип турар ышкажыл бис... Герман милитаризмни болгаш фашизмни узуткаан дайынның соонда 14 чылдар эртенде ындыг болур деп бир эвес 1945 чылда шериг албанныгларга чугаалаан чүве болза, олар ындыг иделни угаан чок кылдыр көөр турган ийик. Совет Эвилелиниң улузу ынчан мээң эвилелчим турган, ынчангаш бир тээ ол меңээ хамааржыр болганда, ол улус ам база мээң эвилелчим болуп турар».

Редактор К. С. ШОЙГУ.

Туберкулёзту чедиишкинниг эмнээринге чүү дузалыгыл?

Туберкулёз-биле демисежири нарын болгаш харысалгалыг. Туберкулёзту чедиишкинниг эмнээринге кол болгаш шиитпирлиг чүүл — аарыг кижини эмчиге чогуур үезинде шинчидери болур. Туберкулёзтан аараан кижини дүрген илереткен түлүм-на ону чедиишкинниг эмнеп экиртири бүзүрелдиг болур. Туберкулёзтуң ханылап үглерээн хевирин эккиртир эмнээри берге.

Аарыг кижи эмчиге чогуур өй-шаанда шинчидер төлээде, туберкулёзтуң баштайгы демдектерин билири чугула.

Чамдык таварылгада туберкулёз кижини аар хевир-биле аартыр, тодаргайлаарга, аараан кижиниң эъди 38—39 градус чедир изиир, шагдеңгели чок апаар, бажы аарыыр, чем ижиксевестээр, дүкпүлүг чөдүлдү үргүлчү-ле чөдүрүп чоруур апаар.

Туберкулёз нургулайында-ла кижини эскет чокка аартып эгелээр, оон аараан кижи могап турупканын миннип, шоолуг эвес шагзырап чоруур. Туруп могаанынга чыпшыр көрдүнгеш, аараан кижилер ындыг шагзыраашкынны тоовайн, эмчиге-даа барбайн чоргулаарлар. Ынчаан аараан кижи удатпан чок-ла шагзырап шыырыгар, оон эъди бичии изип чоруур, ажыл хүнүнүң сөөлүнде могап турупканын ол миннир бээр, оон бажы аарыыр, чемге хөңнү чокталыр, эът-боду шилгедеп ара бээр. Туберкулёз аарыг үргүлчү-ле катаптаар грипп хевири-биле кижиге база халдаар, ынчаан аараан кижи ону грипп дээш тоовайн чоруур таварылгалар бар болур.

Туберкулёзтуң баштайгы демдектерин эскерип билир бодунуң кадыкшылы дээш кичээнип чоруур кижи бүрүзү ындыг демдектер билдингенде эмчиге чогуур үезинде шинчидери чугула. Ол чорук аарыгны чаа-ла эгелеп турда илередиринге дузалыг. Туберкулёз аарыг шинчилээр эртем-шинчилелдиң Москва область институдунуң медээзи-биле алырга, туберкулёзтан үглереп аараан 195 кижиниң 40 хуузу боттарының кадыкшылын хайгааравайн чораан кижилер болган.

Кижи бүрүзү бодунуң кадыының байдалын поликлиникага, амбулаторияга база эргежок чугула таварылгада туберкулёз диспансеринге хынадып болур. Туберкулёз аарыг кижиниң өг-бүлезиниң кежигүнүнге үстүнде айыттынган демдектер илерээнде, аарыг кижи ол чорукту онза кичээнгейлиг көрүп, бодунуң кадыының байдалын диспансер черинге хынадыр ужурлуг. Туберкулёз талазы-биле сезиглечиг үр үеде азы удаа-дараа-биле аарып чоруур кижилерни база туберкулёз аарыг кижилерниң өг-бүлезиниң кежигүннерин болгаш өскелерни-даа шинчиир талазы-биле тубдиспансер черлери улуг ажылды чорудуп турар. Чижээ, туберкулёз аарыг шинчилээр эртем-шинчилелдиң Москва область институдунуң медээзи-биле алырга, диспансерниң рентгенинге шинчиткен, гриптен болгаш өске-даа аарыглардан үр үеде база удаа-дараа аарып чораан кижилерниң 6,9 хуузунуң өкпелеринге туберкулёз шинчилиг өскерлиишкиннер илереттинген.

Эң чаа медицина техниказы-биле: рентген-биле, лаборатория-биле болгаш өскелер биле-даа чепсеглеттинген, мергежилдиг эмчи тускай эртемниглерлиг поликлиникаларның, амбулаторияларның, туберкулёз диспансерлерниң калбак четкизи бистиң чуртувуста бар.

Чүгле бүгү эмнелге албан черлериниң ниити күженишкини-биле база бодунуң кадыы дээш аарыг кижи бүрүзүнүң чогуур сагыш салыышкыны-биле туберкулёзту өй-шаанда илередип болур.

Бодунуң кадыы дээш медереллиг сагыш салыр чорук чүгле кижиниң кадыкшылын болгаш ажылдаар шинээзин камгалаар эвес, харын туберкулёзка удур чедиишкинниг демиселге база дузалаар.

Тыва областың Санитар-чырыдыышкын бажыңы.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ· Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, харысалгалыг секретарының, культура болгаш амыдырал килдизиниң 37-13, кедээ ажыл-агый, иштики информация килдистериниң 21-47, пропаганда, үлетпүр болгаш транспорт килдистериниң 22-64, чагаа килдизиниң 21-27, бухгалтерияның 35-24, корректорларның 20-60.

ТС—00758. Чагыг № 1327. Культура өргелелиниң типографиязы.